

STRAUSZ PÉTER

Korporáció vagy hivatásrend?

Az érdekképviseleti rendszer átalakításának kérdése
Európában és Magyarországon 1926–1940

A 19. században az európai államok többsége felismerte, hogy saját szakigazgatásának tehermentesítése, valamint az egyes gazdasági és foglalkozási csoportok helyzetének jobb megismerése céljából szükség van olyan szervezetekre, melyek ezeket a csoportokat összefogják. Ez az igény egybeesett az adott területeken működők vágyával, hogy olyan képviseleti szervezetei legyenek, amelyeket a kormányzat partnerként kezel. Így történt, hogy a kontinensen fokozatosan felállították a különböző gazdasági (kereskedelmi és ipari, kézműves-, mezőgazdasági stb.), illetve szakmai jellegű (ügyvédi, orvosi, mérnöki stb.) kamarákat. Ezeket a polgári korban gyakran nevezték „törvényes érdekképviseleteknek”, mivel az adott ország parlamentje által elfogadott jogszabály hozta őket létre és látta el államilag garantált jogosítványokkal, illetve feladatokkal. A kamarák funkciója hármas volt. Egyrészt a kormányzatot segítették az adott gazdasági-szakmai kör jobb megismerésében, problémáinak megoldásában, és bizonyos feladatok átvételével megkönnyítették az állami szakigazgatás dolgát. Másrészt a tagság érdekeit képviselték a kormányzat előtt; ez nemcsak joguk, de egyenesen kötelességük is volt. Legfontosabb eszközük itt a rájuk vonatkozó törvényjavaslatok előkészítésében való részvétel joga volt, az idők folyamán azonban számos más olyan fórum is kialakult, ahol a kamaráknak módjuk nyílt saját érdekeiket artikulálni. A két első feladatkört azonban nem tudták volna ezek a szervezetek ellátni, ha elhanyagolták volna harmadik kiemelt kötelességüket: a kamarát alkotó csoportok közötti érdekiegyenlítést. Az érdekképviselőt ugyanis csupán úgy tudott a siker reményében fellépni a „külvilágban”, ha maga mögött tudhatta a tagság többségének támogatását. A szervezetek súlyát többek között éppen az adta, hogy szinte kivétel nélkül a kötelező tagság elve alapján szerveződtek (tehát aki az

adott tevékenységet művelni akarta, annak kamarai tagnak kellett lennie), így munkájuk során joggal hivatkozhattak arra, hogy a teljes érintett kört képviselik. Ezek a szervezetek mégsem „monopolizálták” az adott szféra érdekeképviselési munkáját, mert a kamarák mellett tovább működhettek a különböző fakultatív tagságú, érdekvényesítő-érdekvédelmi munkát végző egyesületek és szövetségek is.

A kamarákat nem állami szervként szervezték meg, hanem komoly autonóm jogkörrel ruházták fel őket. Saját maguk dönthettek belső szervezetükről és működésükről, költségvetést dolgoztak ki, illetve maguk választották meg vezető és ügyintéző-szolgáltató testületeiket. A kormányzat az adott területért felelős miniszter révén gyakorolta felettük a felügyeleti jogot, és ennek keretében megtalálhatók voltak azok az elemek (például a fontosabb kamarai határozatok jóváhagyásának joga, a pénzügyi felügyelet, szélsőséges esetben a szervezet autonómiájának fel-függesztése stb.), amelyek segítségével a mindenkori hatalom képes volt ezen érdekképviselőket – ha kellett – kézben tartani. Így a kamarák mind felépítésüket, mind autonóm mozgásterüket, mind pedig feladataikat tekintve Janus-arcúak voltak: félúton helyezkedtek el az állami intézmények és a – mai szóhasználattal élve – „civil szféra” között. Ezt a „középutasságot” – legalábbis az első világháborúig – mindenképp a szervezetek egyik legfőbb ismérvének tekinthetjük: fő feladatuk a belső érdekkiegyenlítés, illetve az érdekképviselés volt, tehát középen álltak és közvetítettek a tagság különböző csoportjai, valamint a képviselt kör és a kormányzati szféra között.

Új kérdések és kérdésfelvetések a magyar kamarákon belül

A Magyarországon a 19. század második felében felállított gazdasági, illetve szakmai jellegű törvényes érdekképviselők (a kereskedelmi és ipar-, valamint az ügyvédi és közjegyzői kamarák) eredeti formájukban teljesen tükrözték az őket létrehozó liberális kor szellemiségét.¹ Régióként szervezték meg őket, és az egymástól független kerületi kamarák fölött nem létezett összefogó, felügyeleti-koordináló jogosítványokkal rendelkező országos szerv. A kamarák szigorúan szakmai testületek voltak; a társadalom egészének problémái iránt sokszor még akkor sem mutathattak (de nem is mutattak) érdeklődést, ha azok hatással voltak

¹ ZACHAR Péter Krisztián: A szakmai önkormányzatok létrejötte és fejlődése 1850–1918. In: GERGELY Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. I. k. 122–123.

saját szférájuk sorsának alakulására. A kamarák megalakulása után gyakran egy-két évtizednek is el kellett telnie, mire ezek a szervezetek saját tagságuk szociális kérdéseivel is elkezdtek foglalkozni. A dualizmus idején mindvégig ügyeltek arra, hogy más intézmény (állam, területi önkormányzat) terrénumára ne merészkedjenek. Talán ennek is köszönhető, hogy működésüket a kormány legtöbbször jóindulattal, a tagság, illetve a külvilág pedig megbecsüléssel övezte. Kis leegyszerűsítéssel mondhatjuk úgy is, hogy a kamarák jól beleillettek a „boldog békeidők” társadalmába: törekvéseik irányát és módszereit annak nagyobb része helyeselte, tevékenységük szakmai színvonalát pedig magasnak tartotta, így ezek a szervezetek komoly erkölcsi tőke birtokában indulhattak neki a trianoni békeszerződés utáni időszaknak.²

Úgy tűnt, az 1920-as években nem is lesznek komoly változások a kamarák tevékenységi és felelősségi körével kapcsolatos közvélekedésben. Az első világháború előtt is működő törvényes érdek-képviselői rendszerek csupán területi felépítésükben igazodtak az új államhatárokhoz, feladatkörük és belső struktúrájuk változatlan maradt. 1920-ban a korábbiakhoz képest egy fontos újítással állították fel a mezőgazdasági érdek-képviselői rendszert: a kerületi kamarák fölé német mintára létrehozta egy központi szervet, az Országos Mezőgazdasági Kamarát, amelynek joga és kötelessége lett a vidéki szervezetek munkájának koordinálása, illetve bizonyos tekintetben felügyelete.³ Három évvel később megalapították a Budapesti Mérnöki Kamarát (BMK), amely azonban – nevével ellentétben – kezdetben ideiglenes jelleggel, majd folyamatosan, egészen 1944-ig országos szervezatként működött, pénzügyi okok miatt ugyanis nem került sor a tervezett vidéki mérnöki kamarák felállítására.⁴ Ettől eltekintve a mezőgazdasági kamarai rendszer és a BMK sem sokban különbözött a már régóta működő törvényes érdekképviselőtektől: a szigorúan vett szakmaiság keretei között tevékenykedtek. Az évtized végére azonban mind e szervezeteken belül, mind pedig a nemzetközi és magyar gazdasági, illetve társadalmi környezetben olyan folyamatok indultak meg, amelyek komoly hatással

² Uo. 126.

³ A mezőgazdasági kamarákra vonatkozóan lásd 1920. évi XVIII. törvény cikk *a mezőgazdasági érdekképviselőtről*. In: POMOGYI László (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. CD-ROM változat*. A Függelékét összeállította: BÓDINÉ BELIZNAY Kinga. KJK–KERSZÖV, h. n., é. n.

⁴ A törvényalkotók szándéka szerint a BMK felállítását három éven belül vidéken is meg kellett volna kezdeni a mérnöki kamarák szervezését minden olyan helyen, amelynek körzetébe legalább nyolcvan kamarai tag tartozik, s ezen tagok legalább kétharmada kívánja külön kamara felállítását. (*A mérnöki rendtartásról* szóló 1923. évi XVII. törvény cikk. 4. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.)

voltak a kamarák felépítésével, szerepével és „küldetésével” kapcsolatos közgondolkodásra.

A kereskedelmi és iparkamarák belső fórumain egyre gyakrabban merült fel az a vélekedés, hogy a kamarai struktúra jelenlegi formájában idejétmúlt, nem teszi lehetővé a különböző termelői csoportok érdekeinek valódi egyeztetését a szervezetten belül. Ezt a kisiparosok gondolták leginkább így: véleményük szerint a fennálló szisztéma a gyáripar érdekeit szolgálja, így a Trianon gazdasági hatásai miatt lecsökkent keresletet megszenvedő, amúgy is kiszolgáltatottabb kézművesipar még azon a fórumon sem tudja érdekeit megfelelően érvényesíteni, amely elméletileg az ő helyzetének javítását is szolgálja. Az érdekképviseléseken belüli kulcspozíciók döntő többségét a nagyipar képviselői, illetve a nagykereskedők szerezték meg, a legrosszabb helyzetbe pedig a kisiparosság került. Bizonyos kisiparos körök ezért úgy gondolták, hogy érdekeiket csupán egy külön kézműveskamara lenne képes hatékonyan képviselni, ezért szükség van a jelenlegi kereskedelmi és iparkamarák „feldarabolására”, külön gyáripari, kereskedelmi és kézműves kamarák létrehozására.⁵

Érdekes módon a nagyipar képviselői sem voltak elégedettek a kamarában elfoglalt helyükkel. Véleményük szerint a döntéshozó szervezetben azért nem rendelkeznek az őket megillető számú pozícióval, mert a kereskedelmi és iparkamarák felállítását elrendelő 1868. évi VI. törvénycikk a maga korában megfelelőnek számított ugyan, de azóta a magyar ipar kilépett az akkori patriarchális állapotából. A nagyipar rohamos fejlődésével komoly érdekellentét keletkezett a különböző méretű üzemek tulajdonosai között, a kis- és nagykereskedőket, a kis- és gyáriparosokat közös szervezetbe „kényszerítő” kamarai struktúra azonban nem követte ezt a differenciálódást.⁶ Ezért a nagyipar képviselőit hangsúlyosabban be kell vonni a döntéshozó szervek munkájába. Ezt pedig úgy lehet elérni, ha az eddigi „egy tag–egy szavazat” elve helyett üzemnagyság vagy évi adó alapján felállított választói csoportokat hoznak létre, amelyek meghatározott számú küldöttet delegálnak a kamarai közgyűlésbe.

A frissen létrehozott mezőgazdasági kamarákon belül is hamarosan jelentkeztek olyanok, akik szerint finomítani kellene az érdek-képviselési rendszert alkotó csoportok közötti egyensúlyt, sőt voltak, akik az egysé-

⁵ Lásd erről Fröhvirth Mátyás keresztényszociális programmal megválasztott képviselőházi tagnak, a külön kézműveskamara egyik legfőbb támogatójának 1932-es felszólalását: *Az 1931. évi július hó 18-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. V. k. Budapest, 1933. 269–275.

⁶ Kovacsak Ferenc kultág felszólalása a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) 1934. június 21-i közgyűlésén. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Z 192. A BKIK iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 4. d. 1. t.

ges struktúra önálló autonóm érdekérvényesítő szervezetekre bontását követelték.⁷ Habár a törvényes mezőgazdasági érdekképviselleteken belül a tagok már eredetileg is választói csoportokba (kúriákba) sorolva gyakorolták jogaikat, mégis hamar felmerült annak az igénye, hogy ezt a rendszert differenciáltabbá tegyék. Nem tűnt szerencsésnek az 1920-as szabályozás azon paragrafusosa sem, amelynek rendelkezése szerint a gazdatisztek (akik alkalmazottak voltak) – a földdel nem rendelkező mezőgazdasági bérmunkásoktól eltérően – nem szerveződhetnek külön választói kúriába, hanem abba a csoportba kellett sorolni őket, amelybe munkaadójuk is tartozott.⁸ Mindez természetesen szinte lehetetlenné tette a mezőgazdasági termelésben fontos szerepet játszó gazdatiszti réteg speciális – és munkáltatóiával gyakran ellentétes – érdekeinek megfogalmazását.

Nem véletlen, hogy az ilyen „szeparatista” törekvések a gazdasági jellegű kamarákban jelentkeztek. Ezek ugyanis sokkal heterogénebbek voltak, mint a szakmai érdekképviselletek, amelyek csak az ügyvédek és ügyvédjelöltek, a közjegyzőket, vagy csak a mérnököket és mérnökhelyetteseket tömörítették. A kereskedelmi és iparkamarák tagjai, az önállóan működő vagy vezetőként dolgozó iparosok és kereskedők döntő többsége a munkaadók táborába tartozott ugyan (vagy azzal tartott), ez azonban nem biztosította a szervezeten belüli békét. Nagyon hamar kitapinthatóvá vált a kisipar és a nagyipar, a kiskereskedők és a nagykereskedők, illetve maga az ipar és a kereskedelem érdekeinek esetenként komoly ellentéte. Sokszor süket fülekre talált a kamarai vezetők, illetve a tagok egy részének érvelése, miszerint a gazdasági életen belül a kereskedelem, az ipar és a pénzügyi szféra érdekei a legtöbbször összefüggenek egymással, számos esetben pedig egybe is esnek. Az emiatt esetenként fellángoló vita hatására már nemcsak a szervezeten belüli egyes csoportok szorgalmazták a változást, de lassan maguk az érdekképviselletek is hajlottak arra, hogy az igények egy részét kormányzati reform útján kielégítsék.⁹ A mezőgazdasági kamaráknál is felvetődött a kérdés: milyen

⁷ A legeredményesebben működő mezőgazdasági kamara, a kecskeméti központú Duna–Tisza közí Mezőgazdasági Kamara (DTMK) fórumain több alkalommal is felmerült a szervezet felosztásának gondolata. Voltak, akik Budapest környékén, illetve a déli területeken kívántak volna új kamarát létrehozni, mások termelési áganként alakítottak volna külön törvényes érdekképviselleteket. Erre vonatkozóan lásd a DTKM 1936. december 10-i, illetve 1937. június 4-i közgyűlésének jegyzőkönyveit. (Bács-Kiskun megyei Önkormányzati Levéltár (BKmÖL) IX. 234. a. A Duna–Tisza közí Mezőgazdasági Kamara iratai. Általános iratok. 1. d. DTKM közgyűlési jegyzőkönyvek, 1922–1944.)

⁸ 1920. évi XVIII. tc. A *mezőgazdasági érdekképviselétről*. 4–5. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

⁹ A BKIK például az 1930-as évekre teljesen magáévá tette a kamarai reform gondolatát, amelytől a gyáripár igényeinek kielégítését várta – de a kisipar érdekeinek megőrzése mellett. Lásd erre Gyulay Tibor főtítkár

irányba mozduljanak el a jelenlegi strukturális-működésbeli alapokról. Itt a belső feszültségek ráadásul nemcsak területi vonatkozásban, vagy a különböző termelési ágak viszonyában merültek fel. Ezekben a szervezeteken belül ugyanis a munkaadók, illetve önfoglalkoztatók mellett – legalábbis elvben – a hatalmas létszámú mezőgazdasági bérmunkás rétegek is az érdek-képviselői struktúra egyik választóójával rendelkező csoportját alkották, ennek következményeit pedig a szférában uralkodó patriarchális viszonyok csak ideig-óráig tudták semlegesíteni.¹⁰ Számlolni kellett tehát a munkaadók és a munkavállalók konfliktusának kamarán belüli megjelenésével, illetve esetleges kiéleződésével. Mindez pedig többek között a belső béke biztosítását és közös álláspont kialakítását is veszélyeztette, amely nélkül azonban nem lehetett a siker reményében felvenni a küzdelmet az agrárium szempontjából veszélyes célokat megfogalmazó „iparlobbi” (melynek bizonyos értelemben a kereskedelmi és iparkamarák is tagjai voltak) törekvéseivel.

A változó világra adott válaszok Európában

A kamarákon belüli ellentétekkel párhuzamosan – gyakran azokat kiváltva – igen fontos folyamatok mentek végbe a magyar és a nemzetközi gazdasági-társadalmi életben is. Az első világháborút lezáró békék hatására Európa gazdaságilag felszabdaltabb lett, hiszen egyrészt számos új vámhatár jött létre, másrészt pedig a kontinens államai – különösen az 1929-ben kezdődő gazdasági világválság hatására – saját nemzetgazdaságuk védelmében protekcionista vámpolitikát folytattak, megnehezítve ezzel az áruk korábbi szabadabb áramlását. Emellett soha nem látott intenzitással jelentkezett a szociális kérdés: a sürgős megoldás szükségességére éles fényt vetettek az Oroszországban és Közép-Európában 1917–1919 között lezajlott (és több esetben kommunista

expozeját a kamara 1934. február 22-i közgyűlésén, illetve Éber Antal elnök és Becsey Antal kültag felszólalását a BKIK 1934. június 21-i közgyűlésén. (MOL Z 192. A BKIK iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 4. d. 1. t.)

¹⁰ Már a kamarák megalakuláskor sérült az a fontos elv és szempont, miszerint a szervezet a mezőgazdaságból élők összességét kell hogy képviselje. A törvény ugyanis a községi, illetve körjegyzők, valamint a főszolgabírók hatáskörébe utalta a kamara testületét közvetve delegáló községi, járási és városi mezőgazdasági bizottsági tagok választásának lebonyolítását, így a hatalom a közigazgatás révén már a kezdet kezdetén megszűrhetette azokat, akik kamarai tagok lehettek. JÁVORSZKYNÉ RÁCZ Mária: Közigazgatás és törvényes agrár-érdekképviselő kapcsolata a két világháború között az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamarában. In: VONYÓ József (szerk.): *Történeti tanulmányok Dél-Pannóniából*. II. k. Pécs, 1988. 137.

hatalomátvételbe torkollt) forradalmak. Az 1930-as évek elejére egyértelművé vált, hogy a kapitalizmus adott formájában válságba jutott, és a társadalmi robbanás elkerülése érdekében szükség van a munkaadó és a munkavállaló viszonyrendszerének, az állam nemzetgazdaságban betöltendő szerepének újragondolására, illetve a széles munkás- és paraszti rétegek szociális problémáinak minél gyorsabb és hathatósabb megoldására.

Közkeletű volt a vélekedés, hogy maga az első világháború előtti liberális gazdaság- és társadalompolitika jutott válságba, tehát mindenképp meg kell újítani – vagy valami teljesen újjal felváltani. Premisszaként fogalmazódott meg, hogy nem elég pusztán az egyre súlyosabb gazdasági és szociális bajokat orvosolni, mert azok csupán tünetek: a társadalom teljes szerkezete megérett az újragondolásra. Kézenfekvőnek tűnt a megoldási javaslat: a jelenlegi helyzetből történő kilábalás egyik első lépése az legyen, hogy új alapokra helyezik a társadalmi és gazdasági-szakmai érdek-képviselőket átfogó rendszerét. Rendezni kell a munkás és a munkaadó viszonyát, a munkabér, a kollektív szerződés, a munkakörülmények és a sztrájk kérdését, a gazdaság nemzeti-állami szempontok szerinti irányítását, meg kell reformálni a gazdasági, szociális, sőt politikai döntéshozatali struktúrákat.

Mindebben sokan egyetértettek, ám a különböző államok és társadalombölcselek különböző utakat jelöltek ki a mindenki által szükségesnek vélt átalakulás felé. A két világháború közötti európai és magyar autonóm érdekképviseleti rendszer átalakítására irányuló elgondolások vázlatos bemutatása szempontjából csupán négy olyan nemzetközi alternatívát mutatok be röviden, amelyekkel mint hasznosítható példákkal a kortárs magyar döntéshozók is foglalkoztak.¹¹ Először a fasiszta olasz, majd a náci német gazdasági-társadalmi érdek-képviseleti rendszerről írok; ezt követően pedig azt a markánsan eltérő megoldási módot mutatom be, amely XI. Pius pápa 1931-es *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikájában nyert megfogalmazást, és amelynek egyes elemeit nyugati szomszédunknál, Ausztriában 1934-től megpróbálták a gyakorlatban is megvalósítani.

Olaszországban a fasiszta hatalomátvételt követően, 1926 folyamán feloszlatták a kereskedelmi és iparkamarákat, és nekifogtak az általunk

¹¹ A magyar érdek-képviseleti szisztéma gyökeres átalakításáról 1940 tavaszán zajló szakmai és politikai egyeztetés-sorozat folyamán csupán az olasz, a német és a (sokban az 1931-es pápai enciklikára hivatkozó) osztrák példával foglalkoztak behatóan, de sem a portugál, sem pedig a spanyol gazdaság- és társadalomszervezési modell nem merült fel hasznosítható alternatívaként. (MOL Z 213. A Gyáriparosok Országos Szövetségének [GYOSZ] iratai. Érdek-képviseleti reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.)

korporatívna nevezett gazdaság- és társadalomszervezési struktúra kiépítéséhez. Első lépésként szindikátusokat hoztak létre (a szakszervezetek igen távoli rokonait) öt nagy foglalkozási csoport szerint (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, hitel és biztosításügy, illetve szabadfoglalkozások és művészetek). Több szindikátus föderációba, a föderációk pedig konföderációkba tömörültek; ez utóbbiak az egész államterületre kiterjedő hatáskörrel működő csúcsszervezetei voltak a szakmai és területi tagozódás szerint alájuk rendelt munkaadói és munkavállalói szövetségeknek. Az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a hitel és biztosítás foglalkozási csoportjában két-két (munkaadók és munkavállalók külön), a szabadfoglalkozásúak csoportjában egy konföderáció, tehát összesen kilenc konföderáció működött. Az egyén csak a rá nézve szakmailag és helyileg illetékes legalsó fokozatú „szakszervezet”¹² tagja lehetett, a magasabb rangú szervezet pedig mindig csak az alája rendelt szervezetek képviselőire jogosult szerveiből tevődött össze. A fasiszta munkaalkotmány elvben elismerte ugyan a szabad szervezkedés jogát, de csak az államilag elismert szervezetek voltak jogosultak a hivatásbeliek képviselőjére. Ez tulajdonképpen a fasiszta szindikátusok monopolisztikus helyzetét teremtette meg, de bizonyos munkakörökben dolgozhattak szabad szakszervezetek is. A konföderációk elnökeit a kormány nevezte ki, az alárendelt szervezetek vezetőit viszont az adott közgyűlések választották meg. A föderációk és a nemzeti szindikátusok választásait a korporációs miniszter, a tartományközi, tartományi és helyi szakszervezetek választásait pedig a közvetlenül fölé rendelt szervezet vezetője hagyta jóvá. A szindikátusok a hivatáshoz tartozók szociális és gazdasági érdekvédelmét kapták feladatul, kizárólag nekik volt joguk kollektív szerződéseket kötni a megfelelő munkaadó- illetve munkavállaló-szervezetekkel.¹³ Az 1930-as évek második felétől még az adóigazgatás munkájába is bevonták a szindikátusokat: a megfelelő mértékű adófizetés ellenőrzésében vettek részt.

A csupán 1934-től felállított korporációkat¹⁴ kezdettől fogva paritásos alapon felépítendő állami összekötő szerveknek szánták.¹⁵ Az olasz szabályozás szerint a jogi személyiséggel nem rendelkező korporációk egy-egy azonos termelési ciklus keretében működő magasabb fokú szín-

¹² A korabeli szakirodalom egymás szinonimájaként használta a fasiszta szindikátus és a szakszervezet fogalmát.

¹³ Lásd *Ausbau der italienischen Korporationen*. *Frankfurter Zeitung*, 1933. május 25.

¹⁴ *Die Korporationen in der italienischen Verfassung*. *Neue Freie Presse*, 1933. november 2.

¹⁵ *Die Bildung der Korporationen in Italien*. *Neue Freie Presse*, 1934. május 11.

dikátusi munkaadó- és munkavállaló-szervezet állami összefogó szervei voltak. A korporációkban összefogott szindikátusi hivatásszervezetekben egyenlő számú munkaadó- és munkavállaló-küldöttnek kellett helyet foglalnia. Az 1940-es évek elején három csoportban (mezőgazdaság, ipar és a „segítő szolgálati ágak”) 22 korporáció működött; ezek elnöke mindig a kormányfő vagy a korporációs miniszter volt. Minden korporációnak volt egy tanácsa, amely a beosztott szindikátusi munkaadó- és munkavállaló-szervezetek paritásos képviselőiből és az országos szociális intézmények küldötteiből tevődött össze. A tagok nem választással, hanem kinevezéssel jutottak mandátumhoz. A korporációk feladata a szabályalkotás, a véleményezés, az egyetértési jog gyakorlása és az ellenőrzés volt.¹⁶

A fasiszta korporatív szociális és gazdasági szervezet központi testülete a Korporációk Nemzeti Tanácsa volt. Ennek a korporatív parlamentnek tagjai voltak a szindikátusi csúcsszervek, a korporációk és más országos szociális, gazdasági intézmények képviselői, valamint a kormányzat és a fasiszta párt magas rangú tagjai. A Korporációk Nemzeti Tanácsa a kormányfő közvetlen vezetése alatt állt, az olasz állam fontos közjogi szervének számított. Legfontosabb jogköre és feladata a szabályalkotás és a véleményezés volt. A korporatív szociális és gazdasági szervezetek fölé legfelsőbb politikai felügyeleti hatóságként létrehozták a korporációs minisztériumot, amely a szervezést, az érdekkiegyenlítést, valamint a korporációs szisztéma felügyeletét kapta feladatául. A korporációs minisztérium mellett felállított korporatív felügyelőség, illetve ennek nagyobb városokban működő vidéki kerületi hivatalai elsősorban a munkásvédelmi intézkedések és a kollektív szerződések betartására felügyeltek.

A szindikátusi és korporációs struktúrával párhuzamosan sor került úgynevezett tartományi gazdasági tanácsok felállítására is, amelyek voltaképpen a felozlatott kereskedelmi és iparkamarák utódainak számítottak. Ezek azonban hiába voltak jogi személyiséggel rendelkező köztestületek, minden autonóm jogosítványtól megfosztották őket (a tanács elnöke a tartomány prefektusa volt, és a testület tagjait ő nevezte ki), lényegében csupán véleményező szerepkört láttak el, és érdekképviselőként szerepük gyorsan marginálissá vált.¹⁷

¹⁶ Lásd Emilio Bodrero über den Korporativstaat. *Neue Freie Presse*, 1933. november 23.

¹⁷ Az olasz szindikátusok és korporációk, valamint a tartományi gazdasági tanácsok rendszerére vonatkozóan lásd Radó Dezsőnek, a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara főtítkárának előadását a politikai pártok, a szakmai szervezetek, valamint a téma szakértői között az érdekképviselői reformról folytatott egyeztetéssorozat 1940. május 6-i ülésén. (Jegyzőkönyv az 1940. évi május hó 6-án tartott érdekképviselői ankétról. 12–22. MOL Z 213. A GYOSZ iratai. Érdekképviselői reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.)

Németországban 1933 után a náci rezsim is fenntartotta a kereskedelmi és iparkamarai hálózatot, azonban a vezéri elvnek megfelelően a szervezet ügyeiben többé nem a közgyűlés döntött, hanem a kamara vezetője, a birodalmi gazdasági miniszter által kinevezett elnök, akit munkájában a közgyűlés helyébe lépő tanács (*Beirat*) támogatott. Lényeges újításnak számított, hogy az új kamara kötelékébe tartoztak a nem cégjegyzett kereskedő vállalkozók is; ezek azonban nem kamarai illetéket, hanem mérsékeltbb alapjárulékot fizettek tagdíjként. A kézműves kamarák is megmaradtak, de ezeknél is bevezették a vezéri elvet. A kamarák elnökét és helyettesét a kézműveskamarák központjának javaslatára a birodalmi gazdasági miniszter nevezte ki.¹⁸ A kamarák közötti érdekegyeztető és -kiegyenlítő, valamint koordináló munka elvégzésére a Harmadik Birodalomban kerületi gazdasági kamarákat (*Wirtschaftskammer*) hoztak létre. Ezek számát 1935-ben 18-ban állapították meg. A gazdasági kamara tagjai a kerületében működő kereskedelmi és iparkamarák, a kézműveskamarák, továbbá az ipari és kereskedelmi szakmai szervezetek kerületbeli csoportjai voltak. A gazdasági kamara vezetőjéül a birodalmi gazdasági miniszter az ott működő ipari és kereskedelmi kamara elnökét nevezte ki. Így a kerületi gazdasági kamara lett az a szerv, amely a területiális érdekeképviselői szervezetek és a szakmai vertikális szervezetek között a szükséges együttműködést biztosította. A legfelsőbb központi szerv, a birodalmi gazdasági kamara, a kamarai és szakmai szervezetek csúciszervének számított. A birodalmi gazdasági kamara jogi személyiséggel rendelkező testület volt, a birodalmi gazdasági miniszter tanácsadó szerveként működött, ülésein a birodalmi gazdasági miniszter elnökölt. Tagjai a hat birodalmi foglalkozási csoport (*Reichsgruppe*), a gazdasági kamarák, a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműveskamarák, valamint a közlekedési vállalatok szervezetei voltak.

A gazdasági szakmai szervezetek mellett kiépítették a munkaviszonnyal és a szociális gondozással foglalkozó Német Munkafront (*Deutsche Arbeitsfront*) struktúráját is.¹⁹ Ennek keretében 1935 után többek között 3800 munkabizottság, 26 munkakamara (*Arbeitskammer*) és egy birodalmi munkakamara is működött. A tanácsadó szervnek számító munkakamarák elnökeit, illetve a birodalmi munkakamara tagjait a Német Munkafront birodalmi vezetője nevezte ki. A munkakamarák a munkaközvetítés, a munkaalkalom-teremtés, a gyakorlati szaknevelés, a mintázemek, a munkajog, a lakás és a telepítés kérdéseivel foglalkoztak.

¹⁸ Der ständische Aufbau als Aufgabe des Reichswirtschaftsministers. *Berliner Tagblatt*, 1933. november 30.

¹⁹ Arbeitsfront und ständischer Aufbau. *Frankfurter Zeitung*, 1933. június 24.

A főleg a szociálpolitika terén dolgozó kamarák és a szakmai csoportok között kapcsolatot teremtettek azért, hogy létrehozták a birodalmi munka- és gazdasági tanácsot (*Reichsarbeits- und Wirtschaftsrat*), amelyben a birodalmi gazdasági kamara és az Arbeitsfront központi kiküldöttei együtt tanácskoztak a két szervezetet közösen érintő ügyekben. A gazdasági kerületekben ugyanilyen célból kerületi munka- és gazdasági tanácsokat is létesítettek.²⁰

Az olasz és a német modell legalább annyi eltérő, mint amennyi közös elemet tartalmazott; abban azonban megegyeztek, hogy a dolgozó, illetve tulajdonosi társadalom *egészét* lefedték (horizontálisan és vertikálisan egyaránt), és az eredetileg autonóm érdek-képviselői szervezeteket kézi vezérlésűvé tették. Kezdeményezések csupán a magasabb szintekről indulhattak ki, és felülről lefelé haladva, a legtöbb esetben parancsuralmi módszerekkel valósították meg azokat. A munkavállalói és a munkaadói érdekek önálló képviselési lehetőségének elvesztéséért cserébe az államosított, szigorúan hierarchikus felépítésű társadalomszervező rendszerek az érintett rétegeknek biztosítottak bizonyos fokú gazdasági és társadalmi békét – ezt azonban nem valós érdekegyeztetéssel, hanem hatalmi szóval és erőszakkal érték el.

A kapitalizmus első világháború előtt is meglévő, 1918, illetve 1929 után csupán felerősödő gazdasági és ebből fakadó társadalmi diszfunkcióit nem csupán a fasizmus és a náciizmus ismerte fel. A katolikus egyház már a 19. század utolsó évtizedében foglalkozni kezdett az igen nehéz körülmények között élő városi munkásság gyakran kétségbeesztő helyzetével, súlyos problémáival és azzal, hogy tagjai többek között ennek hatására is eltávolodnak a vallástól. Egyes katolikus egyházi vezetők, hívő filozófusok, közgazdászok és szociológusok nem csupán a munkásrétegek embertelen munka-, lakás- és életkörülményei ellen emelték fel szavukat, hanem azt is komoly veszélynek tekintették, hogy a modern városi létformára kényszerített milliók egyrészt egymástól idegenednek el (a családok, kisközösségek széthullnak), másrészt pedig az ateista szocializmus tanait befogadva elvesznek az egyház számára.²¹ XIII. Leó

²⁰ A német szisztémára lásd Radó Dezső előadását az érdekképviselői reformról szóló 1940. május 6-i tanácskozáson. (Jegyzőkönyv az 1940. évi május hó 6-án tartott érdekképviselői ankétról. 24–31. MOL Z 213. A GYOSZ iratai. Érdekképviselői reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.)

²¹ A szociális kérdéssel foglalkozó 19. századi katolikusok (Albert de Mun, Wilhelm Emmanuel Ketteler, Karl von Vogelsang, Edward Manning stb.) tevékenységéről lásd MIHELICS Vid: *Keresztényszocializmus*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933. 34–45.; Walter BREDENDIEK: *Christliche Sozialreformer des 19. Jahrhunderts*. Verlag Koehler und Amelang, Leipzig, 1953; illetve GERGELY Jenő: *A százéves Rerum Novarum*. *História*, 1991/5–6. 3–4.

pápa 1891. májusi *Rerum novarum* kezdetű enciklikájában egyszerre ítélte el a szegény rétegek tarthatatlan kizsákmányolását és az erre adott szocialista-szociáldemokrata válaszokat. Körlevelében többek között megfogalmazta a hívők fokozott szolidaritásának és az önszegélyezésnek az elveit ennek az útmutatásnak alapján indult útjára Európában a keresztényszociális szakszervezeti, illetve politikai mozgalom.²²

A századforduló válaszai azonban már nem mindenben feleltek meg az 1920-as, 1930-as évek viszonyainak. Emellett olyan események is lezajlottak Európában (a kommunizmus hatalomra jutása Oroszországban, a fasiszmusé Olaszországban, a nácik előretörése Németországban, a gazdasági világválság), amelyekre a katolikus egyháznak reagálnia kellett.²³ XI. Pius pápa 1931-ben, a *Rerum novarum* kiadásának 40. évfordulóján megjelentette *Quadragesimo anno* kezdetű körlevelét, amelyben összefoglalta, hogy a XIII. Leó által lefektetett alapelvek szerint hogyan kellene megújítani a teljes társadalmi rendet. XI. Pius kiemelte elődje munkájának úttörő jellegét a szociális egyenlőtlenségek felszámolása terén, és megállapította, hogy a *Rerum novarum* nyomán kibontakozó mozgalom döntően hozzájárult a társadalmi felelősség iránt érzéketlen liberalizmus bukásához, egyes állami munkásjóléti intézkedésekhez, illetve a katolikus jótékonyági-önsegélyző egyesületek, valamint a katolikus szakszervezeti mozgalom kibontakozásához.²⁴

A pápa azonban nem elégedett meg elődje érdemeinek és példájának hangsúlyozásával. Enciklikájában kifejtette: a cél az, hogy „nagy Tanítómesterünk [XIII. Leó – S. P.] tanítását a társadalmi és gazdasági kérdéstről [...] egyes fejezeteiben alaposabban kifejtsük, végül a mai gazdasági helyzet és a szocializmus vizsgálata után a mostani társadalmi bonyodalom gyökerét fölkutassuk s az üdvösséges megújulás útját, tudniillik az erkölcsök keresztény reformját megmutassuk”.²⁵ Ennek alapján az apostoli körlevél kimondott kritikát fogalmazott meg a szélsőségesnek értékelt kommunizmussal és a mérsékelt arculatot öltő szocializmussal szemben. Mindenekelőtt e két „testvérideológia” ateizmusát, illetve osz-

²² GERGELY Jenő: XIII. Leó és a keresztényszocializmus. *Vigilia*, 1998/11.

²³ XI. Pius mindhárom diktatórikus ideológia ellen felemelte a szavát. *Non abbiamo bisogno* kezdetű 1931-es enciklikája a fasiszta Olaszországot, a *Mit brennender Sorge* kezdetű 1937-es apostoli körlevele a nemzeti-szocializmust, míg az ugyanakkor megjelent *Divini redemptoris* enciklika a bolsevista államot és tanítását ítélte el. Erre bővebben lásd HUBER Szebasztián: *A katolikus egyház politikai és szociális enciklikái és történeti hátterük. Politikai elemzések*. Író Gergely Alapítvány. III. évfolyam, 2003. 3–17.

²⁴ XI. Pius „*Quadragesimo anno*” kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról. (Második kiadás.) Szent István Társulat, Budapest, 1932. 9–22.

²⁵ *Quadragesimo anno*. I. m. 9.

tályharcelméletét ítélte el, károsnak és destruktívnak nevezve a munkavállalói és munkaadói csoportok közötti ellentétek szítását.²⁶ Helyet kapott az apostoli körlevélben az „igen érdekes kísérlet” (a fasiszta kísérlet) kritikája is (konkrétan meg nem nevezve), mivel a korporációk révén az állam túlzottan beavatkozik a szabad gazdasági magántevékenységbe. Ráadásul a szisztéma bonyolult igazgatást igényel, és politikai színezetű, emiatt „inkább pártcélok szolgálatára alkalmas, mint a nagyobb társadalmi jólét megteremtésére”.²⁷

XI. Pius szerint a szociális és társadalmi béke megteremtése érdekében első lépésként el kell fogadni, hogy tőkés és a munkás egymásra van utalva (egyik sem élhet meg a másik nélkül), a tulajdon és a munka pedig kettős természetű: egyszerre kell szolgálnia az egyén és a közösség érdekeit. A munkavállalóknak joguk van a tisztességes bérhez, a munkaadóknak a tisztességes haszonhoz, a rászorulóknak pedig a társadalom anyagi téren is megnyilvánuló szolidaritására. E premisszákból kiindulva úgy lehet megszüntetni az embereket megosztó osztályharcot, hogy a teljes társadalmi rendet átszervezik. Először is az állam – amely a közösségek liberális korban bekövetkezett felbomlása miatt számos, valójában nem rá tartozó feladatot vállalt magára – a „kisebb és alacsonyabb rendű közületek”-nek adja át azokat a funkciókat, amelyeket azok nála hatékonyabban láthatnak el. Ezáltal a társadalom működése kiegyensúlyozottabb lesz, az állam tekintélye és kapacitása pedig megnő. Mindezzel párhuzamosan „a rendiség helyes följújtása a szociálpolitikai célkitűzés.” Az azonos szakmában tevékenykedő munkavállalók és munkaadók közötti bérharcot úgy lehet megszüntetni, ha olyan szervezetek (rendek) jönnek létre, amelyeknek az egyének nem munkapiaci helyzetük, hanem társadalmi hivatásuk (foglalkozásuk) szerint lesznek tagjai. A területi alapon szerveződő közösségek mintájára az azonos foglalkozásúak tehát rendekbe tömörülhetnének. Az így létrejött „önkormányzati testületek a polgári társadalomnak, ha nem is lényeges alkotóelemei, mindenesetre természetes folyományai” lesznek.²⁸ E szervezeteket a közös hivatás, valamint a mindenki által szolgálni hivatott közjó fontosságának tudata fogja összetartani. Az egyes rendek legfőbb feladata az egész közösség (nép) érdekének előmozdítása. Ha a szervezeteken belül olyan kérdések vetődnének fel, amelyekkel kapcsolatban a munkaadóknak és a munkásoknak az érdekei eltérnek egymástól, a két fél külön-külön is tanács-

²⁶ Uo. 58–60.

²⁷ Uo. 50–52.

²⁸ Uo. 46.

kozhat vagy határozhat a dologról. Az enciklika kimondta: fontos, hogy a hivatásrendek szervezetét az egyének – az igazságosság és a közös figyelembevételével – szabadon határozhassák meg. Az igazságosabb társadalmi berendezkedés érdekében XI. Pius a hivatásrendi szervezetek tevékenysége mellett a gazdasági szabad verseny valamilyen, közelebbről meg nem határozott állami korlátozását is szükségesnek tartotta.²⁹

Az apostoli körlevél nem írta körül pontosan, milyen entitásnak (állam, egyház, egyéb közösség) kellene létrehoznia a felvázolt új társadalmi struktúrát, hanem a szociálisan érzékeny és ez irányban képzett híveket buzdította a különböző hivatásrendek megalapítására. XI. Pius elképzeléseit a már létező, keresztény indíttatású szabad egyesületekre támaszkodva lehet megvalósítani. Sehol nem utalt arra, hogy a hivatásrendek kötelező tagságúak legyenek; hangsúlyozta azonban annak fontosságát, hogy ezek a szervezetek erős önkormányzatisággal rendelkezzenek. Az enciklika általános megfogalmazása később sokféle értelmezésre adott módot. A különféle megvalósítási kísérletek folyamán a legnagyobb dilemma mindvégig az maradt, hogyan lehet a hivatásrendeket úgy életre hívni, hogy azok az adott szakmákat teljesen átfogják, de ugyanakkor megőrizték autonómiájukat. Logikus volt a kérdés: milyen erő képes ezt végigvinni? Ha, amint az a legvalószínűbbnek tűnt, az állam vállalja majd magára a feladatot, mi a biztosíték arra, hogy nem „telepszik rá” a szervezetekre, mint ahogy az a korporációk esetében Olaszországban történt?

A fenti kérdéseket több országban úgy próbálták megválaszolni, hogy az államhatalomra kell bízni az új gazdasági-társadalmi berendezkedés hivatásrendi alapon történő megszervezését. Ez az első lépés már kijelölte a tovább vezető utat: a kormányzat által levezényelt átalakítás végeztével felálló, új szervezetek nem lehettek egyszerre univerzálisak és teljesen autonómok. Ezt Ausztria példája is bizonyította.³⁰

Több más európai államhoz hasonlóan az 1934. május 1-jén életbe lépett osztrák rendi alkotmány is teljesen új alapokra szándékozott helyezni az érdek-képviselési rendszert. Az alaptörvény szerint hét úgynevezett rendet (*Stand*) állítottak fel a mezőgazdaság, az ipar és bányászat, a kézművesség, a kereskedelem, a pénz-, hitel- és biztosításügy, a szabad-

²⁹ Uo. 43–49., 52–53.

³⁰ Az osztrák rendi állam nagy mértékben a *Quadragesimo annóra*, illetve az igen kacskaringós életutat bejáró osztrák Othmar Spann *Der wahre Staat* (A valódi állam) című munkájában megfogalmazott filozófiára alapozva fejlődött. Gondolati háttérét legújabbban ZACHAR Péter Krisztián foglalta össze 2010 tavaszán megjelent *A „Ständestaat” eszmeisége és az érdekképviselések* című tanulmányában. E munka ismeretében utaltam arra, hogy az 1931-es enciklika sokban inspirálta az osztrák rendi állam létrehozóit. Itt szeretnék köszönetet mondani a szerzőnek, amiért tanulmányát rendelkezésemre bocsátotta.

foglalkozásúak, valamint a közszolgálatban állók rendjét.³¹ Az első öt tagozódása kettős volt: ezek mindegyike két szövetségre (*Bund*) oszlott: egyik a munkaadókat, másik a munkavállalókat egyesítette. Az egyes rendek csúcsszervezetei a szövetségi kamarák, ezeknek alárendelve a tartományi kamarák, illetve ahol az egyes rendek tagjainak száma elég nagy volt, a kerületi kamarák voltak.

A Bundok megszervezésekor erősen hangoztatták, hogy a kereskedelmi és iparkamarákra nem lesz többé szükség. Később azonban, amint a Bundok és alárendelt szerveik működni kezdtek, egyre világosabbá vált, hogy szükség van olyan intézményekre, amelyek a szétágazó és egymástól élesen különböző érdekeket, törekvéseket összefogják, a belső ellentéteket kiegyenlítik.³² Erre pedig mégiscsak a kereskedelmi és iparkamarák látszottak a legalkalmasabbnak, amelyek ezt a feladatkört, illetve a rendkívül kiterjedt közigazgatási segítőmunkát már hosszú évtizedek óta végezték. Eleinte az az ötlet vetődött fel, hogy a kamarák hatáskörében meghagyják azokat az ügyeket és jogköröket, amelyek a különböző szövetségekbe tömörült érdekeltségeket közösen érintik. Végül azonban a kézműveseket (kisiparosokat) tömörítő szövetség, a *Gewerbebund*, a „céhek főmestereinek” tartott 1935. szeptemberi értekezletén az önálló kamarai rendszer fenntartása mellett határozott, és ezt az álláspontot megáévvá tette az *Industriellenbund* (ipari szövetség) is.

A kereskedelmi kamarai rendszer tehát, erős hagyományainak köszönhetően, az állami élet radikális átalakítása után is fennmaradt. Hosszas tárgyalások után, 1937-ben megalkották a rendi Ausztria kamarai törvényét, amely teljes mértékben meghagyta ezen autonómiáknak az egész ipart és kereskedelmet átfogó jellegét.³³ Az új törvény szerint a *Handelskammer* (kereskedelmi kamara) névre átkeresztelt intézmény a nagyipar, a kézművesipar, a kereskedelem és a pénzintézetek közös érdek-képviseleti szerve lett. A régi-új kamarák közgyűlési tagjait az egyes Bundok delegálták. Elnöküket a kamarai közgyűlés választotta meg, legalább kétharmados többséggel. Ha a közgyűlési tagok három választási forduló után sem tudtak vezetőt választani, akkor a tartományfőnök javaslatára a kereskedelmi miniszter nevezte ki az elnököt. A kamarák

³¹ Engelbert DOLLFUSS: Der Sinn der neuen Verfassung. *Neue Freie Presse*, 1934. április 1. (Morgenblatt); illetve Karl BURESCH: Die Erneuerung unseres Staates. *Neue Freie Presse*, 1934. április 1. (Morgenblatt)

³² Ein großer Fortschritt im berufständischen Aufbau. *Neue Freie Presse*, 1934. április 27.

³³ Bundesgesetz, betreffend die Errichtung von Kammern für Industrie, Gewerbe, Handel, Verkehr und Finanzen (Handelskammerngesetz). In: *Bundesgesetzblatt für den Bundesstaat Österreich. Jahrgang 1937*. Österreichische Staatsdruckerei, Wien, 1937. 888–894.

feladatköre tulajdonképpen a régi maradt. Az új törvény értelmében a tartományi kereskedelmi kamarák Bundok által kijelölt 45 tagja alkotta a szövetségi kamara közgyűlését. A szövetségi kamara elnökét pedig szintén a közgyűlés választotta kétharmados többséggel.³⁴

Jól megfigyelhető az így kialakított osztrák szisztéma öszvér jellege, hiszen keverednek benne a korporatív-hivatásrendi és a hagyományos érdek-képviselési jegyek. Ausztriában nem bontották le teljesen a régi struktúrákat, inkább arra törekedtek, hogy a régi és az új szintézisben egyesüljön. Emiatt nem lehet tisztán korporatív államnak tekinteni a csupán négy esztendeig fennálló osztrák *Ständestaat*ot; véleményünk szerint ezért az egyes szakmunkákban használt „ausztrofasizmus” kifejezés használata sem igazán szerencsés.

Ötletek és kísérletek a magyar érdek-képviselési reformra

A gazdasági világválság hatására Magyarországon is egyre szélesebb körben fogalmazódott meg az érdekképviselés, s rajtuk keresztül a teljes társadalmi és gazdasági rend átalakításának igénye. A politikai vezetők, illetve a közigazgatási szakemberek tisztában voltak koruk szellemi áramlataival, és igyekeztek minél alaposabban megismerni a külföldi példákat, hogy hasznosítható mintákhoz jussanak. A jelen tanulmány elején ismertetett, a különböző gazdasági szereplőket és a szélesebb társadalmi rétegeket érintő problémák ugyanis mielőbbi megoldást igényeltek.

A magyar kormány is tisztában volt vele, hogy a honi ipar szereplői között nézeteltérések vannak, és tudott a kisipar önálló kamarára irányuló törekvéseiről is. Az 1930-as évek elején ígéretet tett egy önálló kézműves-érdekképviselés felállítására,³⁵ erre azonban nem úgy kerültett sort, ahogy azt sokan várták. Az 1931 végén országgyűlési bizottsági vitára bocsátott törvénytervezet ugyanis a fenti problémát nem külön kamara létrehozásával, hanem az ipartestületi szisztéma kiterjesztésével kívánta megoldani. Eszerint minden kisiparos számára kötelező az ipar-

³⁴ Az osztrák érdek-képviselési rendszer rendi átalakításáról lásd Radó Dezső előadását az érdek-képviselési reformról szóló 1940. május 6-i tanácskozáson. (Jegyzőkönyv az 1940. évi május hó 6-án tartott érdekképviselési ankétról. 22–24. MOL Z 213. A GYOSZ iratai. Érdekképviselési reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.)

³⁵ Fröhvirth Mátyás országgyűlési képviselő 1932. április 12-i felszólalása szerint korábban Bethlen István kormányfő és Hermann Miksa kereskedelemügyi miniszter is nyilvánosan megígérte a kézműveskamara felállítását. A vita során ezt a kormány képviselője érdemben nem cáfolta. (*Képviselőházi napló*, 1933. V. k. 272.)

testületi tagság, a szervezetek több feladatot és jogosítványt kapnak, és felállítanak egy országos ipartestületi központot is.

Az ellenzék tiltakozása ellenére a kormánypárti többség megszavazta a javaslatot, amelyet az *1932. évi VIII. törvénycikk az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról* címmel cikkelyeztek be. A törvény kimondta, hogy az ipartestületeknek minden önállóan működő iparos kötelezően tagja kell hogy legyen, és az ország egész területét lefedő ipartestületi hálózatot öt éven belül ki kell építeni. Kimondta, hogy az ipartestület feladata többek között a tagok és alkalmazottaik közötti munkaviszonnyal kapcsolatos békéltetés és döntés. A fakultatíve létrehozandó ipartestületi széknek a tisztességes versenyre kell felügyelnie, de nem hoz kötelező érvényű határozatokat, hanem csupán állásfoglalásokat ad. Az ipartestületek ugyancsak nem kötelező jelleggel felállíthatnak munkaügyi bizottságot is, amelynek tagjai a munkaadók és a munkavállalók egyenlő számban delegált képviselői. E testület legfontosabb feladata a munkaviszonyból származó közös érdekek egyeztetése és megfogalmazása. Minden ipartestületen belül felállítják a békéltető bizottságot, amelynek tagjai egyik részről az ipartestületi vezetők, másik részről a „segédtagok”, akiket az iparossegédek választanak az iparhatósági biztos felügyelete alatt.³⁶

A törvény az országos szerv, az Ipartestületek Országos Központja (IPOK) feladatait a kamarai kötelezettségekhez hasonlóan határozta meg: érdek-képviselési munka, részvétel a törvény-előkészítésben, jelentési kötelezettség stb. Két olyan köteleiséget írt elő, amely eltért a kamarákétól. Az egyik, hogy az IPOK feladata lett az ipartestületek szakszerű és egységes irányítása – de önkormányzatuk érintése nélkül. A másik pedig, hogy kötelees volt az ipartestületektől elébe terjesztett ügyeket megtárgyalni, illetve a testületeket támogatni feladataik ellátásában. Mivel a területi alapon működő kereskedelmi és iparkamarák feltett ebben az időben nem volt koordináló-irányító központi szerv, ennek felállítása (ha nem is túl sok jogosítvánnyal és feladattal) mindenképp újdonságnak számított az érdekképviselés eredeti, liberális korban kidolgozott modelljéhez képest. A jogszabály azonban sietett leszögezni, hogy e szerv felállításával a kereskedelmi és iparkamarák működési köre érintetlen marad.³⁷ Mindemellett a törvényalkotók igyekeztek intézményes együttműködést kialakítani a kamarák és az ipartestületek köz-

³⁶ Az *ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról* szóló 1932. évi VIII. törvénycikk. 1., 7., 25–27. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

³⁷ 1932. évi VIII. törvénycikk 37. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

pontja az IPOK között. Évente legalább egyszer közös értekezletet kellett tartaniuk, egymás megkereséseit el kellett intézniük, a kereskedelmi és iparkamarák pedig éves jelentéseiket és közgyűlési jegyzőkönyveiket kötelesek voltak megküldeni az IPOK-nak.³⁸

A törvényalkotók kifejezett célja volt, hogy az esetleges rivalizálás elkerülése érdekében az IPOK ne kapjon olyan feladatot, amely már az ipartestületek, az állam vagy a kamara illetékességi körébe tartozik.³⁹ A jogszabály csupán a meglévő formákat és struktúrákat bővítette ki annak érdekében, hogy minél szélesebb iparosrétegeket juttassanak képviselőkhöz, a kamarákon belül pedig valamennyire kezeljék a nagyiparosok és a kisiparosok, illetve a kereskedők és a kisiparosok ellentéteit. Az ipartestületi szervezet teljes kiépítését és az IPOK megszervezését nem lehet egy átfogó, akár korporatív, akár hivatásrendi indíttatású reform részének, első lépésének tekinteni, csupán óvatos előrelépésnek a meglévő kereteken belül. A törvény végül még szerény célját sem érte el maradéktalanul: az ipartestületi hálózat és az IPOK nem bizonyult aktív szervezetnek;⁴⁰ ez utóbbival párhuzamosan a már korábban létrejött, alulról szerveződő Ipartestületek Országos Szövetsége is tovább működött. Ez alkalmanként súrlódásokhoz vezetett a két szervezet között, amelynek természetesen a képviselt rétegek látták leginkább kárát.

Miután 1932 októberében Gömbös Gyula lett a kormányfő, valami változni látszott az érdek-képviselési reform ügyével kapcsolatban. A miniszterelnök hamar széles körben ismertté vált 95 pontja között több is volt, amely e kérdéssel összefüggő ügyekben ígért lépéseket. A 6. pont az állam közjogi és államigazgatási berendezkedését, a 8. pedig az egyesületi jog gyakorlását (tehát az egyesületi életet) úgy kívánta átalakítani, illetve szabályozni, hogy a „nemzeti erők” meghatványozódjanak. Az *érdek-képviselési rendszer kiépítése* címet viselő 42. pontot pedig érdemes teljes egészében idézni: „Az érdek-képviselési rendszer szerves, okszerű kiépítését szorgalmazzuk a gazdasági élet minden vonalán. Ez érdekképviselések összhangzatos együttműködésével kívánjuk előmozdítani az egyes termelési ágak egyensúlyát.” Ezzel szorosán összefüggött a következő, *Szociálpolitika* címmel megfogalmazott passzus, amely kiemelte: a kormány az érdek-képviselési rendszer kiépítésével párhuzam-

³⁸ 1932. évi VIII. törvénycikk 53. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

³⁹ Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés képviselőházának irományai. I. k. Budapest, 1932. 618.

⁴⁰ Az ipartestületi tagok közönyéről és a működés nehézségeiről számolt be 1933. szeptember 13-án a *Függetlenség*, a *Népszava*, a *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap*.

mosan, azzal összefüggően meg kívánja oldani „a dolgozó társadalom erkölcsi s anyagi érdekeinek megvédelmezésére és gondozására hivatott szociálpolitika összes időszerű feladatait”. A dokumentum a munkaközvetítés, a munkajogi bíraskodás, valamint a betegség, rokkantság, öregség és munkanélküliség elleni biztosítás ügyét is az érdek-képviselési rendszer keretein belül kívánta intézményesen megoldani.⁴¹

Más kérdés volt, hogy ezeket a sokat sejtető, egyszerre igen ambiciózus és homályosan megfogalmazott terveket sikerül-e, és ha igen, hogyan, illetve milyen formában végrehajtani. Gömbös mindenesetre nagy lendülettel látott hozzá elképzeléseinek megvalósításához: 1933 februárjában javaslatot készített az országgyűlés korporatív jellegű átszervezésére: eszerint az érdekképviselők (kamarák) is helyet kapnának az új, egykamarás törvényhozásban, amelyben a választott képviselők együtt üléseznének a különböző testületek delegáltjaival. Mivel ezt a tervezetet kormányában többen nem támogatták, a legkevésbé Lázár Andor igazságügy-miniszter, igen hamar lekerült a napirendről.⁴²

Nem bizonyult igazán jelentősnek a Nemzeti Munkaközpont megalakulása sem, amelyre 1933. október 15-én került sor a MOVE-székházban. A kormánypárthoz igen szorosan kapcsolódó szervezet a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) anyagi támogatásával működött.⁴³ A pártkötődést mutatja, hogy a „nemzeti” szellemiségű, szakszervezeti jellegű Nemzeti Munkaközpontot Marton Béla, a Nemzeti Egység Pártjának főtitkára indította útjára.⁴⁴ Keretein belül 1933–1934 során folyamatosan megalakultak ugyan a különböző foglalkozási szakterületek, termelési területek szerinti szervezetek, de túl nagy aktivitást nem fejtettek ki az érdekvégyesítésben.⁴⁵

Fél évvel később, 1934 áprilisában az *Újság* című lap arról számolt be, hogy a kormány a szakszervezetek helyébe „Munkaközpontot” kíván szervezni. Az állítólagos elképzelés szerint az intézményt úgy hoznák létre, hogy a szociáldemokrata szakszervezeteket és a keresztényszociális szakegyesületeket kivonnák jelenlegi vezetésük alól, és a különböző munkaadói szervezetekkel együtt ebben a korporatív jellegű központban

⁴¹ Az idézett pontokat lásd VONVÓ József (szerk.): *Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártjának dokumentumai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998. 41., 45.

⁴² A reformterv ismertetését és annak kedvezőtlen fogadtatását lásd GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001. 242–246.

⁴³ GERGELY Jenő: i. m. 259.

⁴⁴ *Nemzeti Újság*, 1933. október 14.

⁴⁵ A textilipari munkások szervezete például csupán tíz hónappal a Nemzeti Munkaközpont létrejötte után alakult meg. (*Függetlenség*, 1934. augusztus 26.)

egyesítenék. A lap szerint az ötlet atyja megint Marton Béla, aki elképzeléseit többek között az olasz példa, illetve a bolgár „munkahadseregek” mintájára alakította ki. Az új szerv legfőbb feladata a munkaközvetítés mellett a munkanélküli-segély és nyugbér folyósítása lenne. (Ez utóbbi két dolog nagyon csábítónak tűnt, hiszen korábban a Gömböskormány a 95 pontban tudatta, hogy nem kívánja bevezetni a munkanélküli-segélyt.) A lap információi szerint a szakszervezeti és szakegyesületi vezetőkkel már meg is kezdődtek az egyeztetések.⁴⁶ A *Népszava* azonban hamarosan cáfolta, hogy a kormány és a szakszervezetek képviselői megbeszéléseket folytatnának a tervezetről.⁴⁷ Mivel később semmilyen folytatása nem lett a dolognak, nem lehet tudni, hogy bizonyos körök a közvélemény szondírozása érdekében szívrogtatták-e ki ezt a hírt, vagy egyszerű hírlapi kacsaról volt szó.

Az új formákat kereső kezdeményezések mellett tovább hatottak azok a problémák is, amelyek feszültséget keltettek a hagyományos kereskedelmi és iparkamarai kereteken belül. A nagyiparosok olyannyira nem voltak megelégedve az érdek-képviselőtörekben belüli helyzetükkel, hogy a GYOSZ tagjai 1932 januárjában kiváltak a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarából (BKIK), ezt pedig a GYOSZ vezetősége „tudomásul vette”.⁴⁸ A BKIK elnöke, Éber Antal igyekezett megbékíteni az elégedetlenkedőket: kijelentette, hogy a vádakkal ellentétben sosem akarta a gyáriparat visszaszorítani, a tagságukat felfüggesztőket pedig visszahívta a kamarába.⁴⁹ A szemben álló felek között Kenéz Béla kereskedelemügyi miniszter közvetített, külön-külön fogadva őket. A nagyiparosok kijelentették, hogy csak akkor térnek vissza a kamarába, ha ott külön gyáripari szakosztályt alakítanak. Egyesek tudni vélték, hogy az egyre többet emlegetett kamarai reform tartalmazni fogja e követelés teljesítését is.⁵⁰ Végül a gyáripar képviselői – állítólag minden feltétel nélkül – néhány hét elteltével helyreállították kamarai tagságukat.⁵¹

1932-ben azonban, különös módon, még maguknak az érintetteknek a többsége sem tartotta időszerűnek az érdek-képviselői reformot. A kisiparosok azért nem támogatták a változtatást, mert az a tervezett gyáripari osztály valószínű felállításával „elproletarizálja” majd a kézművesipart. Nagy Antal, a BKIK iparos alelnöke szerint időt kellene hagyni

⁴⁶ *Újság*, 1934. április 5.

⁴⁷ *Népszava*, 1934. április 6.

⁴⁸ *Pesti Napló*, 1932. január 10.

⁴⁹ *Budapesti Hírlap*, 1932. január 10.

⁵⁰ *Budapesti Hírlap*, 1932. január 14.

⁵¹ *Pesti Napló*, 1932. január 29.

a törvénymódosítás alaposabb kidolgozására. Közkeletű volt az a vélekedés, miszerint a többi érdekképviselő is a reform ellen van, azt csupán a gyáripar akarja.⁵² Ezt azonban cáfolni látszott, hogy a GYOSZ is a reform elhalasztása mellett nyilatkozott: jónak tartotta ugyanis a kezdeményezés irányát, de a tervezett változtatásokat nem tartotta kielégítőnek a gyáripar szempontjából.⁵³ A gyárosok többsége külön gyáripari kamarát akart, mert úgy látta, hogy a kereskedelmi és iparkamarák belső érdekegyeztető szerepe az IPOK létrehozása óta egyre inkább háttérbe szorult, és ezt a feladatot fokozatosan a kormányzat vette át.⁵⁴ Egyedül az Országos Iparegyesület jelentette ki, hogy az általa képviselt középipar üdvözli a reformot.⁵⁵

Ha nem is azonnal, de két esztendővel később végül mégis törvény született a kereskedelmi és iparkamarák szervezeti reformjáról. Az 1934. évi XX. törvénycikk rendelkezései szerint e kamarák tagságát ezentúl a rendes tagok és a levelező tagok alkották. A budapesti kamara százhusz, a vidéki kamarák mindegyike nyolcvan rendes tagból állt. Komoly újdonságnak számított, hogy mind a két osztályban (kereskedelmi és ipari) öt-öt választói csoportot kellett alakítani. A választói csoportokat aszerint kellett megalakítani, hogy az egyes választók mekkora adót fizettek (a kamarai illeték kivetésének alapjaként); egyes csoportoknál pedig az adón kívül esetleg más ismérveket is figyelembe vettek. A budapesti kamaránál mindegyik választói csoport tizenkét-tizenkét, a vidéki kamaráknál nyolc-nyolc rendes tagot választott. A választási szabályzatot mindegyik kamara részére külön-külön, annak meghallgatásával, a kereskedelemügyi miniszter rendelet útján állapította meg.⁵⁶ Mindkét osztályon belül azok a rendes tagok, akiknek a kamara székhelyén volt a telephelyük, az osztály állandó bizottságát alkották, és ez a bizottság a sürgős ügyekben mint véleményező szerv járt el. A levelező tagokat mindegyik kamarán belül a közgyűlés választotta az elnöki tanács által javasolt személyek közül; számuk nem haladhatta meg a rendes tagokét. A módosítás rendelkezései szerint a kamara élén továbbra is az öt évre választott elnök és két alelnök állt. A kamara elnökét a rendes tagok maguk közül választották, az egyes osztályok pedig saját rendes tagjaik közül választották a maguk elnökét, aki egyben az érdek-képviselői

⁵² *Nemzeti Újság*, 1932. január 27.

⁵³ *Magyar Hírlap*, 1932. február 6.

⁵⁴ *Újság*, 1932. február 6.

⁵⁵ *Budapesti Hírlap*, 1932. február 7.

⁵⁶ 1934. évi XX. törvénycikk a kereskedelmi és iparkamarákról szóló 1868. évi VI. törvénycikk némely rendelkezésének módosításáról. 1. §. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

szerv alelnöke is lett. A kamara elnöke, alelnökei és főtitkára alkották az elnöki tanácsot. Az elnököt és az alelnököket posztjukon a kereskedelemügyi miniszter erősítette meg. Azokat az ügyeket, amelyekben a kamarának jogában állt véleményt nyilvánítani, mindegyik osztály megtárgyalhatta, és velük kapcsolatban állást foglalhatott. Ezeket a kérdéseket előzőleg az elnöki tanácsnak is meg kellett vitatnia. Kamarai határozatot azonban továbbra is csupán a két osztály rendes tagjaiból álló közgyűlés hozhatott.

Ha a kamara közgyűlése olyan határozatot hozott, amely nem felelt meg valamelyik osztály álláspontjának, a szervezet az osztály kívánságára ezt a különvéleményt – indokolásával együtt – köteles volt közölni az illetékes hatóságokkal. Ha az ügyrend értelmében az osztályok mellett szakcsoportok is működtek, és a szakcsoport álláspontja eltért az osztály álláspontjától, a szakcsoport állásfoglalását ismertetni kellett a közgyűlésen, és a szakcsoport kívánságára mint különvéleményt a kamara határozatával együtt az adott hatóság elé kellett terjeszteni. Új rendelkezésnek számított, hogy a kamara ettől kezdve szükség szerint, évente azonban legalább négyszer, köteles volt közgyűlést tartani. A rendes tagok negyede a tárgy megjelölésével bármikor kérhette a közgyűlés összehívását, és az elnöknek a közgyűlést nyolc nap alatt (a kérelem előterjesztésétől számított harminc napnál nem későbbi időpontra) egybe kellett hívnia.⁵⁷

Az egy évben tartandó közgyűlések számának csökkentésével (1934-ig ugyanis havonta kellett a grémiumnak üléseznie) nem serkentették ugyan nagyobb aktivitásra a tagságot, de nem arról volt szó, hogy a vezetés így akarta volna növelni felügyelet nélküli mozgásterét. Az új szabályozás inkább azt a tényt ismerte el, hogy a tagok kevésbé érdeklődnek az érdekképviselet napi ügyei iránt, nehéz őket havonta kellő számban összehívni. Ezt mutatja az a módosítás is, amely az előzőekhez képest kisebb megjelenési arányhoz kötötte a közgyűlés érvényességét. (Korábban a tagok negyedének kellett megjelennie, 1934-től viszont már a tagság egyötöde is határozatképes volt.)

Az érintettek többsége igen nagy mérvűnek tartotta a törvény eredményezte változásokat. A BKIK közgyűlésén még a jogszabály előkészítésének egyeztetési szakaszában több alkalommal is napirendre került a reform ügye: a kisipar és a kiskereskedelem képviselői elleneztek a változtatásokat, mert az szerintük egyrészt kizárólag a gyáripár érdekeit szolgálja, másrészt pedig olyan mélyreható, radikális változásokat ered-

⁵⁷ A törvény szövegét lásd 1934. évi XX. törvénycikk a kereskedelmi és iparkamaráról szóló 1868. évi VI. törvénycikk némely rendelkezésének módosításáról. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

ményez a kamarai életben, amelyek a régi működési formák teljes felborulásához vezetnek. Végül azonban sikerült a tagság kedélyeit lecsillapítani, a közgyűlés pedig újra és újra a kormánnyal való egyeztetések folytatása, illetve a törvény elfogadása mellett döntött.⁵⁸

Az egyes kamarai csoportok álláspontjával ellentétben a törvényt módosításban foglaltak világosan mutatják, hogy a reform semmit sem változtat meg a kormány és az érintett szakmai kör állítólag meglévő teljesen újszerű elképzeléseiből. A bevezetett kisebb változtatások (a képviseleti alapon működő kamara taglétszámának megnövelése, a tagdíj mértéke alapján megalkotott választói csoportok létrehozása, a különvélemény joga stb.) még csak nem is feszegették eme önkormányzatok szervezeti és működési kereteit.

Gömbös Gyula és szűkebb köre azonban komolyan törekedett a gazdasági-szakmai érdek-képviseleti rendszer átalakítására. Ezt bizonyítja, hogy a miniszterelnök 1935 áprilisában kidolgozta (kidolgoztatta) a törvényes érdekképviselések országos szervezésének „irányelveit”. A dokumentum több lett pusztán elméleti eszmefuttatásnál: formája (paragrafusoknak megfelelő pontokból áll) és stílusa már törvénytervezet arcúlatát idézi. A fogalmazvány bevezetőül leszögezi: minden, a nemzet hasznára való munkavégzés termelőmunka, amely társadalmi kötelesség, ennél fogva minden munka egyformán értékes. A termelőmunka érdekeit úgy kell előmozdítani és a nemzeti termelés céljaival összhangba hozni, hogy „törvényes érdekképviselleteket (kamarákat)” hoznak létre, amelyek hatásköre kiterjed minden magyar állampolgárra, aki olyan foglalkozást űz, amelyben a törvény kötelező érdekképviselést felállítását írja elő.⁵⁹

A törvényes érdekképviselések konkrét feladata a tervezet szerint: a nemzeti termelés egyetemes érdekeinek biztosítása, a munkaközvetítés, szükség szerint a kollektív szerződések megkötése, egyeztetés és békéltetés a munkaügyi vitákban, a tagság érdekképviselése a munkaügyi bíróságok előtt, a tagok segítése és támogatása. Minden termelési ágban csak egyetlen érdekképviselést működhet, amely az adott területen tevékenykedő minden tagot összefog, munkaadókat és munkavállalókat egyaránt. A szervezeteket az adott termelési ágért felelős miniszter

⁵⁸ A kamarai reformot ellenző hangokra lásd Csányi Miklós levelező tag, Kovacsok Ferenc kültag és Becsey Antal kültag felszólalását a BKIK 1934. június 21-i közgyűlésén. A vezetés törvényjavaslatot támogató álláspontjára lásd Éber Antal elnök felszólalását a kamara 1934. június 21-i, valamint Gyulay Tibor főtitkár expozéját a szervezet 1934. február 22-i közgyűlésén. A testület reformot támogató határozatait lásd ugyanezen közgyűlési jegyzőkönyvekben. (MOL Z 192. A BKIK iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 4. d. 1. t.)

⁵⁹ *Irányelvek a törvényes érdekképviselések országos szervezésére.* 1–2. pont. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 51

felügyelné, aki egyben meghatározná – s ha szükséges, később módosítaná – az érdekképviseltek területi és strukturális beosztását is. A dokumentum kimondja, hogy a szövegben gyakran kamaráknak is nevezett érdekképviselőket törvényhatóságokként mindenképp létre kell hozni; alsóbb szinteken csupán szükség szerint állítandók fel kisebb hatáskörű szervek. Azokon a szakmai területeken, ahol már működnek kamarák, szervezetüket, feladataikat, jogkörüket és tevékenységüket „jelen törvény” rendelkezéseihez kell igazítani. Újabb szervezetek létrehozása előtt ki kell kérni a már létező fontosabb érdekképviseltek véleményét. Az így létrejött új kamarák maguk alkothatnák meg ügyrendjüket (szervezeti szabályzatukat), meghatározhatnák a választás, a tagdíjkiivetés, a fegyelmi eljárások menetét, valamint a tagsági jog gyakorlásának és esetleges felfüggesztésének feltételeit. Az érdekképviseltek maguk dönthetnek arról, hogy létrehoznak-e mind a munkaadók, mind pedig a munkavállalók által fenntartandó szociális, kulturális, sport- stb. intézményeket.⁶⁰

A szervezetek fegyelmi jogkört gyakorolnak tagjaik fölött: ha az egyén az érdekképviselőt belső békéjét megbontja, a vezetőség, egyes csoportok vagy felekezetek (!) ellen gyűlöletet szít, a szolidaritást szándékosan megsérti, a munka szabadságát korlátozza, illetve viselkedése nemzeti szempontból kifogásolható, tagsági jogainak gyakorlásától meghatározott ideig eltiltható. Minden, jogaitól el nem tiltott tag választójoggal rendelkezik, a legalább 24 éves, 5 éve ugyanazon hivatást űző és 1 éve az érdekképviselő kerületében lakó tagok pedig választhatók. A tervzet szerint felállítanának helyi (községi, járási, vármegyei) testületeket, fölöttük helyezkednének el a kerületi kamarák, amelyek munkáját az adott szakma országos kamarája fogná össze. A munkaadók és a munkavállalók, sőt a szellemi és a fizikai munkások is külön-külön tagozatot alkothatnak. A dokumentum velük kapcsolatban leszögezi: „Az érdekképviselői szervezet valamennyi tagozata a szervezeti szabályzatban körülírt autonómiával rendelkezik.” A helyi testületeknek minden, adott foglalkozást űző személy tagja lenne; a járási szervezetekbe a községiékből, a törvényhatóságiakba a járásiakból delegálnának tagokat (a mezőgazdasági érdekképviselői rendszerhez hasonlóan), lehetőleg úgy, hogy minden csoport megfelelő képviselőhöz jusson. A kerületi kamarák hasonló elv alapján épültek fel a városi és a járási szervezetek küldötteiből. A kerületi érdekképviselőteken belül szakosztályokat és szakcsoportokat lehet alakítani, ahol a munkaadói és a munkavállalói oldal is külön képviselteti magát. A kamarák szervei körülbelül

⁶⁰ Uo. 3–7. pont. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 51–55.

megegyeznének a már létező érdek-képviseltekével (közgyűlés, szakosztályok, szakcsoportok). A vezetőket (elnök, alelnökök stb.) a megfelelő szervek választanák öt évre (a kabinet jóváhagyásával), azonban első alkalommal a kormány (!) nevezné ki őket.⁶¹

Az országos kamara közgyűlése a kerületi testületek küldötteiből áll össze oly módon, hogy lehetőleg mind a munkaadók, mind pedig a munkavállalók delegáltjai egyenlő arányban képviseltethessék magukat. Az országos érdek-képviseltek tartják a kapcsolatot a kormányzattal és más országos érdek-képviseltekkel, egyeztetik hivatásuk érdekeit a nemzetgazdaságéval, őrködnek kerületi szerveik törvényes működése felett, koordinálják azok tevékenységét. Emellett ők véleményezik a szakmájukat érintő törvényjavaslatokat, illetve megválasztják az adott foglalkozási csoport felsőházba delegálandó tagjait, valamint a fegyelmi fellebbezési bíróságban helyet foglaló személyeket. A kamarák által megállapított tagdíjat a munkavállaló fizetéséből levonják, amelyet munkáltatója köteles befizetni. A munkaadók tagdíját a közadókéhoz hasonlóan hajtják be; az így befolyt összeg legalább 10 százalékát abban az alapban kell elhelyezni, amely a szervezet által kötött kollektív szerződésekben megszabott kötelezettségek biztosítékául szolgál. A dokumentum szerint a kerületi és országos kamarák jogi személyiséget kapnának, és ennek megfelelően kellene működniük. Megalakulásukkal egyidőben az adott szakmai területen működő szabadtársulások (egyesületek, szövetségek) vagyona az újonnan létrejött törvényes érdekképviselő felügyelete alá kerülne.⁶²

A dokumentum külön szól az úgynevezett érdekközösségi testületekről, amelyeket korporációnak is nevez. A tervezet szerint a minisztérium megengedheti, hogy az országos kamarák valamely termelési ág vagy a vállalatok egyes csoportjai érdekében „egymás között közös testületi szervet létesítsenek *a termelésből folyó közös érdekeiknek szabályozása és előmozdítása céljából*. (Kiemelés a szövegben. – S. P.) Ilyen szervek csak törvényes érdekképviseltek között alakulhatnak, de azok jogaival és hatáskörével fel nem ruházhatók. „Megállapodásaik javaslatok, melyeket az illetékes országos kamarák elé kell terjeszteni állásfoglalás és határozathozatal végett.”⁶³

A tervezet emellett rendelkezik a kollektív szerződésekről (csak kamarák köthetik, és az minden tagjukra kötelezően érvényes), külön kimond-

⁶¹ Uo. 8–16. pont. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 55–60.

⁶² Uo. 17–25. pont. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 60–64.

⁶³ „IX. rész, 26. pont: Érdekközösségi szervezetek (korporációk)”. Uo. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 64–65.

ja a kamarából való kizárás és a sztrájk tilalmát, a fegyelmi vétségekért pedig magánjogi büntetést ír elő (pénzben). A dokumentum leszögezi, hogy csupán a törvényes érdek-képviseltek jogosultak a kollektív szerződésből fakadó vitás ügyekben keresetet indítani, és a munkaügyi bíróság előtt csak ők képviselhetik az adott munkaadói és munkavállalói csoportok érdekeit. A kamaráknak azonban kötelességük, hogy előzőleg megpróbálják az ellentéteket békéltetés útján feloldani, erre kijelölt szervük segítségével. Egyedül a kamarák joga lenne a munkaközvetítés is, amely a tagoknak ingyen járna, és közös munkaadói-munkavállalói szervégné az Állami Munkaközvetítő Hivatal felügyelete alatt.⁶⁴

A dokumentum alapján felállítandó érdek-képviselési szisztéma egyszerre jelentette volna a régi formák továbbélését és a külföldről érkezett új minták óvatos átvételét (sok változtatással). Az újonnan létrejövő országos érdekképviseltek szervezete sok tekintetben hasonlított volna a már működő kamarákéhoz, különösen az 1920-ban megszervezett mezőgazdasági érdekképviseltekéhez. A tervezet leszögezte, hogy a már létező kamarák – bizonyos szerkezeti változtatásokkal – megmaradnak, és az általuk képviselt szakmai szférákban esetleg mégis felállítandó új szervezeteket csupán megkérdezésükkel szabad létrehozni. Ez a némiképp dodonai megfogalmazás nem tisztázta egyértelműen azt a kérdést, hogy akkor ezeken a területeken vajon szerveznek-e új érdekképviseltek (és azokba beolvasztják-e a régieket), vagy sem.

A gazdasági és szakmai érdekképviseltek eddigi autonóm hagyományaitól teljesen idegen volt a tervezetnek az a passzusa, amely arról rendelkezett, hogy az új kamarák felállításakor vezetőiket első alkalommal nem az adott testület választhatja meg, hanem a kormány nevezi ki. Ugyancsak markáns változást jelentett volna az a rendelkezés is, miszerint a gazdasági-szakmai érdekérvényesítéssel foglalkozó szabad egyesületeket fel kell oszlatni, vagyonukat pedig át kell adni az új kamaráknak. Az érdekképviselési munka ilyen mérvű monopolizálására és államosítására korábban sosem került sor Magyarországon. Mindenképp előrelépésként lehet értékelni, hogy a dokumentumban megjelenik a kollektív szerződés kötésének lehetősége. Ez – a tagok munkaügyi bírászkodási képviselével és a munkaközvetítéssel együtt – megnövelte volna a szervezetek súlyát mind a saját tagságuk, mind pedig a munkaerő-piaci külvilág viszonylatában.

Önmagában az, hogy a dokumentum 26. pontja megengedi a néven is nevezett korporációk fakultatív szervezését, még nem teszi az érdek-kép-

⁶⁴ Uo. 27–38. pont. MOL K 429. Kozma Miklós iratai. 27. cs. 4. d. 65–71.

viseleti szisztémát korporatívvá. Az adott szakmai területért felelős miniszter engedélyével és bábáskodásával megalapítandó szervezeteket ugyanis nem közvetlenül az állam, hanem az érintett kamarák hozták volna létre. A korporációk nem jogi személyek, mint ahogy az olasz korporációk sem. Ennél a magyar modell nem is mutat több rokonságot a fasiszta indíttatású kísérlettel. Az olasz korporációk legfontosabb jogosítványai (a szakmai körre kötelező érvényű szabályalkotás, egyetértési jog, valamint ellenőrzés) magyar névrokonaik nem rendelkeztek volna, így az eredeti, olasz korporatív elképzelés szerint nekik szánt feladatokat nem is tudták volna ellátni. Ezáltal a dokumentumban megálmódott átfogó érdek-képviseleti struktúra valamilyen félutas megoldást eredményezett volna. A javaslat végig homályos megfogalmazásokkal operál, igen kevés konkrétumot említ, ezért nehéz határozott véleményt alkotni megfogalmazóinak pontos szándékáról és céljáról. Mivel a tervezet az érdekképviseletek felépítésével, működésével, valamint a korporációk felállításával kapcsolatban szinte minden fontos részlet meghatározását a miniszteri végrehajtási rendeletekre bízta volna, sejteni lehet, hogy a kormányzat végső szándékai azokból rajzolódtak volna ki. Az már mindenképp némi alkotmányos deficitet sejtet, hogy az elképzelés szerint egy ilyen horderejű kérdésben számos alapkérdést nem a választott parlament által elfogadott törvény, hanem egyszerű miniszteri rendelet szabályozott volna. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy a kormány a fenti tervezetet egyik ülésén megtárgyalta ugyan, de a javaslat az országgyűlés elé már nem került.⁶⁵

Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt azonban sor került konkrét lépésre is: felállították az orvosi kamarákat. Az 1936. évi I. törvénycikk rendelkezései alapján kerületi érdekképviseleteket hoztak létre, amelyek munkáját az országos orvosi kamara koordinálta.⁶⁶ Az új szervezet felépítése nagyon hasonlított a meglévő kamarákéhoz, „csupán” a minisztériumi kontroll lett a korábbinál erősebb. A kormányzatnak az orvosi kamarák felállításával az volt az egyik célja, hogy világos választóvonalat húzzon a magánorvosi és a közalkalmazotti orvosi gyakorlat közé azzal, hogy csupán a magánpraxist folytatóknak kellett kötelező jelleggel belépniük a kamarába, viszont aki nem volt kamarai tag, az nem is folytathatott magángyakorlatot.⁶⁷ Ráadásul a kormány ezzel párhuzamosan megtiltotta a közszolgálati és biztosítóintézeti orvosok magánpraxisát is. Ezen intézke-

⁶⁵ A tervezet kudarcára lásd GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula*. I. m. 293.

⁶⁶ 1936. évi I. tc. *Az orvosi rendtartásról*. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

⁶⁷ KOVÁCS M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest, 2001. 116.

dések nyomán az orvosok közötti korábbi konkurenciaharc enyhült ugyan valamelyest, ám ezzel párhuzamosan hangsúlyosabbá vált a tagság feletti felügyeleti-fegyelmi funkció, és a hatalomtól független, autonóm lét és érdek-képviselési tevékenység háttérbe szorult. Ezzel együtt azonban az orvosi kar törvényes érdek-képviselési struktúrája nem viselte magán a korporatizmus jegyeit, csupán a meglévő érdek-képviselési megoldásokat alkalmazták bizonyos – az autonómiát némiképp korlátozó – változtatásokkal.

Gömbös miniszterelnök 1936 októberében bekövetkezett halálával még inkább háttérbe szorult az autonóm érdek-képviselési rendszer átfogó reformjának kérdése, teljesen azonban nem került le a szakmai és alkalmanként a politikai viták napirendjéről. Amikor viszont a „zsidókérdés” apropóján a kamarák ügye aktuálissá vált, a kormányzat nem szánta rá magát a szisztéma teljes újragondolására. A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk (közkeletű nevén az első zsidótörvény), amelyet még Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt dolgoztak ki, rendelkezett ugyan két új szervezet – a Sajtókamara, illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara – felállításáról, de az ő felépítésük sem tért el igazán markánsan a már működő érdekképviselésektől. A törvény témánkat érintő passzusai előírták, hogy az új kamarák tagjai közé csupán húszszázalékos arányban vehetők fel zsidó származásúak,⁶⁸ viszont a különböző lapok szerkesztői és állandó munkatársai, a színházaknál és filmvállalatoknál dolgozó rendezők, előadók, sőt még a segédszemélyzet munkatársai is csak a kamarai tagok közül kerülhettek ki. Ezzel a rendelkezéssel a hatalom gyakorlatilag az újonnan felállított kamarákra tolt a „zsidótlánítás” feladatát, létrehozásuk is elsősorban ezt a célt szolgálta. Így talán nem járok messze a valóságtól, ha ezeket a szervezeteket nem tartom teljes értékű autonómiaszervezeteknek.

Kormányközeli körök már Gömbös miniszterelnöksége idején felvetették, hogy létre kellene hozni egy nemzeti szellemiségű, de autonómiával rendelkező, kamara jellegű szervezetet az újságírószakmában.⁶⁹ Az ekkor megvalósult, országos hatáskörű Sajtókamara újságírói és lapkiadói fő-

⁶⁸ A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk 4. §. Ezt a kvótát a zsidók társadalmi és gazdasági térfoglalásáról szóló 1939. évi IV. törvénycikk (második zsidótörvény) 9. §-ának rendelkezése nyomán 6%-ra csökkentették. (In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.)

⁶⁹ Erre utalt Antal István Írók és Hírlapírók Otthon Körében mondott beszédében 1932 végén. SIPOS Balázs: A tekintélyi kormányzat, a sajtójogi felelősség és az újságíró-kamara. Az európai példák és az európai mint példa a Horthy-korszakban. In: SAJÓ András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Áron Kiadó, 2004. http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/703_belső.htm (2009. november 26.)

osztályra oszlott (előbbiben a szakma munkavállalói, utóbbiban munkaadói foglaltak helyet), ezek keretén belül négy, illetve három szakosztállyal. Az érdekképviselő legfontosabb szervei a fősztályok külön közgyűlései voltak.⁷⁰ Az elnököt a miniszterelnök által kijelölt három személy közül a két fősztály közgyűlése külön-külön tartott ülésén választotta. Az elnök jogkörét nem szabták túl szélesre,⁷¹ a mellette működő, fent említett vezetők hatásköre és feladatköre nagyjából megegyezett az orvosi kamara tisztikaráéval. A kamara felett a miniszterelnök gyakorolta a felügyeleti jogot, ez pedig azt mutatja, hogy a hatalom felismerte a sajtó, a tájékoztatás kulcsfontosságát, és igyekezett ezen a területen is hadállásokat kiépíteni magának. A kamara fegyelmi bíróságának fellebbviteli szerve az Országos Sajtótanács lett, amelynek elnökét és elnökhelyetteseit a miniszterelnök három évre nevezte ki.⁷²

Az új szervezet szellemisége igencsak eltért az addig nagyjából általános kamarai elvektől. Az új, harcias hozzáállás tükröződött a testület székházának, a Magyar Sajtó Házának 1941. május 21-i felavatási ünnepségén is, amelyen egyébként részt vett József főherceg, Kozma Miklós, vitéz Törs Tibor, a képviselőház alelnöke és Karafiáth Jenő főpolgármester is. A kamara elnöke, Kolosváry-Borcsa Mihály megnyitójában kitért szervezete új alapelveire is: „A magyar sajtó hajlékából hirdetem meg a kamarai újságíró hitvallását: keresztények vagyunk, militaristák vagyunk, hazafiak vagyunk, a közéleti erkölcs és családi tűzhely szentségnek oltalmazói. Ez a ház, a magyar sajtó háza, a keresztény nacionalista gondolat és a szociális érzéstől áthatott fajvédelmi szellem erős vára lesz.”⁷³

Bár a filmes szakma képviselői a színházi mellett külön filmkamarát szerettek volna alakítani, a kormányzat a különböző szintű egyeztetéseket követően – az érintettek nagy csalódására – végül egy közös szervezet létrehozása mellett döntött. Szerepet játszott itt az is, hogy a Sajtókamara szervezetével kapcsolatban már konszenzus alakult ki a kormányzaton

⁷⁰ *A m. kir. minisztérium 1938. évi 6070 M. E. számú rendelete a Sajtókamara felállításáról.* 5–9. §. Közli: GERGELY Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–2000.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. II. k. 1116–1117.

⁷¹ Erre vonatkozóan lásd *A m. kir. minisztérium 1938. évi 6070 M. E. számú rendelete a Sajtókamara felállításáról.* 23. §. Uo. 1120.

⁷² A Sajtókamarával (illetve a Színházművészeti és Filmművészeti Kamarával) csak olyan szempontból foglalkozom, hogy szervezeti és működésbeli jellemzője szerint korporatív vagy hivatásrendi indíttatású intézménynek számít-e. Sipos Balázs 2004-es tanulmányában már részletesen feldolgozta a témát. Sipos BALÁZS: i. m. http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/703_belso.htm. (2009. november 26.)

⁷³ GÁSPÁR Jenő: *Az 1941-es esztendő története. Igazgató-főtitkári jelentés az Országos Magyar Sajtókamara fősztályainak 1942. március 15-i III. évi rendes közgyűléseire.* Budapest, 1942. 1–2.

belül. Azt a struktúrát pedig olyan szerencsésnek tartották, hogy a Színművészeti és Filmművészeti Kamara esetében is be kívánták vezetni az egységes szervezetten belüli két főosztály rendszerét (jelen esetben a színművészeti és a filmművészeti, tehát nem a munkavállalói és a munkaadói főosztály).⁷⁴ A Színművészeti és Filmművészeti Kamara is országos hatáskörű szerv lett, az említett két főosztályra tagolódott, mindkettőben öt-öt szakcsoporttal. Az érdekképviselőt szervei: a főosztályok képviselői közgyűlése és választmányja, a kamarai közös közgyűlés, a tisztikar és a kamarai fegyelmi bíróság.⁷⁵ A két főosztály nemcsak külön-külön tartott közgyűléseket, hanem létezett közös kamarai közgyűlés is, amely megválasztotta a kamara elnökét, döntött a kamara vagyoni kérdéseiben, megállapította a tagsági díjat és megalkotta saját ügyrendjét. Az érdekképviselőt felett a felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter – a belügyi igazgatást érintő kérdésekben a belügyminiszterrel egyetértve – gyakorolta.⁷⁶ A kamara fegyelmi bíróságának döntéseivel szemben az Országos Színművészeti és Filmművészeti Tanácshoz lehetett fellebbezni.

A kamarák alig láttak munkához, máris kiderült, hogy a színházak és a filmesek között több a különbség, mint a hasonlóság, így érdekeiket nagyon nehéz egy szervezetben képviselni. A filmiparban tevékenykedők kezdeményezésére sikerült is elérni, hogy a kormány 1940 júniusában törvénytervezetet terjesztett be a képviselőház elé: válasszák szét az érdekképviselőt külön színházi és külön filmkamarára, alakítsanak zenekamarát és egyéb művészeti kamarát, és összefogásukra létesítsenek felettes szervet(!). Ezt a parlament elfogadta, és az 1940. évi XIX. törvényként be is cikkelyezte.⁷⁷ Mivel azonban a gyakorlatban 1941 végéig nem történt semmi, Kiss Ferenc kamarai elnök december végén tiltakozásul lemondott. Erre Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter december 30-án kiadta 26 608/1941. VKM sz. rendeletét, amelyben intézkedett a szervezet fokozatos felszámolásáról, illetve kettéválasztásáról. A kamara élére az átmeneti időszakban újra Kiss Ferenc került, immár miniszteri biztosként, amely titulus szinte semmilyen hatáskört nem biztosított neki.

⁷⁴ A filmes körök törekvéseire, illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara létrejöttének előzményeire lásd SÁNDOR Tibor: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Budapest, 1997. 27–30.

⁷⁵ *A m. kir. minisztérium 1938. évi 6090 számú rendelete a Színművészeti és Filmművészeti Kamaráról*. 7. §. Közli: GERGELY Jenő: *Autonómiák*. I. m. II. k. 1086.

⁷⁶ A kamarai tisztikarra vonatkozóan lásd *A m. kir. minisztérium 1938. évi 6090 számú rendelete a Színművészeti és Filmművészeti Kamaráról*. 22–26. §. Közli: GERGELY Jenő: *Autonómiák*. I. m. II. k. 1120., 1091–1092.

⁷⁷ SÁNDOR Tibor: i. m. 126–130. A nyúl farknyi (mindössze két rövid paragrafusból álló) törvényt magát lásd 1940. évi XIX. törvény cikk a *művészeti kamarák felállításáról és szervezetük megállapításáról*. In: *Corpus Juris Hungarici*. I. m.

Az ismert színész 1942 tavaszán újra le is mondott, utóda Cziffra András királyi ügyész lett. Az önálló kamarák létrehozására végül sosem került sor, az egységes formában megmaradt szervezet pedig az 1944. március 19-i német megszállásig már semmilyen érdemleges munkát nem végzett.⁷⁸

A Sajtókamaráról és a Színművészeti és Filmművészeti Kamaráról ugyanazt lehet elmondani, mint az orvosi kamarákról: felépítésük nem nevezhető korporatívnak. Struktúrájuk tartalmaz ugyan korporatív elemeket, ezek azonban nem átgondoltak, és nem alkotnak rendszert. Korporációs kezdeményezés a Sajtókamara esetében, hogy a munkavállalókat (újságírókat) és a munkáltatókat (laptulajdonosokat) egyetlen szervezetbe tömörítették, az azonban homlokegyenest ellenkezik az olasz modellel, hogy e két tagsági körnek külön-külön közgyűlése volt, közös kamarai közgyűlést nem is lehetett tartani. A Színművészeti és Filmművészeti Kamaráról pedig már megalakulása idején sejteni lehet, hogy a belekényszerített különböző csoportok gyakran antagonisztikus ellentétei előbb-utóbb szétfeszítik a szervezeti kereteket. Ennél a két érdek-képviselőnél még a korábbiaknál sokkal szigorúbb állami ellenőrzést lehet korporatív vonásként megemlíteni, a hivatásrendiség jegyei pedig maximum a szólamok szintjén mutatkoztak meg – egy kivételével. Az 1931-es pápai enciklikában hangsúlyozott önkormányzatiság és alulról építkezés gondolata ugyanis csak igen visszafogottan vagy egyáltalán nem köszönt vissza e két kamara szervezeti és működési filozófiájában.

Az 1938 májusában hivatalba lépő, Imrédy Béla vezette új kormány viszont nem csupán a zsidókérdés rendezése szempontjából kívánt foglalkozni az érdek-képviselői reformmal, hanem valóban átfogó célkitűzései voltak e téren. A miniszterelnök képviselőházi bemutatkozó beszédében a következőket mondta: „Szükség van a dolgozó társadalom helyes megszervezésére, mert az egyéni erők szabad, vagy inkább: szabados játékanak kora letűnt [...] de nem az egyéni szabadságnak és kezdeményezésnek, amelynek lendületét és erejét azonban kiépített helyes mederben kell vezetnünk, hogy a szervezettség erejével tudjon a nemzet értékeiben érvényesülni. Ami a társadalmi és gazdasági életet illeti, a kamarák intézményének a kiépítésével (Helyeslés a jobb- és a baloldalon.) ennek a már meggyökeresedett és ismert szervezési formának kiteljesítésével igyekszünk a problémát megvalósításhoz juttatni.” A kormányfő kijelentette: szükség van a kereskedelmi és iparkamarák gyökeres reformjára. Ennek során a mostani szervezetet négy különböző kamarára kell osztani: külön érdek-képviselőt kell létrehozni a kereskedelem, a nagy-

⁷⁸ SÁNDOR Tibor: i. m. 168–169.

ipar, a kisipar és a hitelintézetek számára. Mindegyik új kamara négy kúriára oszlana: maguk az üzemek, a vezetők, az értelmiségi dolgozók, illetve a munkások is külön csoporttal rendelkeznének.⁷⁹

Tíz nappal Imrédy Béla bemutatkozó beszéde után a legnagyobb gazdasági érdekképviselő, a BKIK közgyűlésén Éber Antal elnöki megnyitójában reagált a kormányfő elképzeléseire. Biztosította őt, hogy a kamara együtt akar működni a kormánnyal annak nehéz munkájában, ezért nem kíván szembeszállni érdek-képviselői reformelképzeléseivel. Éber kijelentette: a BKIK reméli, hogy a kamarákat be tudják majd illeszteni a kialakítandó új rendszerbe, hiszen szükség van ilyen átfogó jellegű szervezetekre. Ezt követően – korábbi kijelentéseinek ellentmondva – viszont annak az igénynek adott hangot, hogy ne válasszák el egymástól a kereskedelem és az ipar képviselőtét, ugyanis „kell lenni a közigazgatási életben oly szervnek, amely egyetemes szemszögből nézi a gazdasági eseményeket”.⁸⁰ A kamara lojális szólamokba burkolt ellenállásának is szerepe lehetett abban, hogy az egyébként ennél sokkal fajsúlyosabb bel- és külpolitikai gondokkal küzdő Imrédy kormányzati munkájának kilenc hónapjában végül is nem került sor az érdek-képviselői rendszer – a kormányfői beszédből kikövetkeztethetően valószínűleg korporatív ihletű – reformtervezetének kidolgozására.

Az 1939 februárjában hivatalba lépő új miniszterelnök, Teleki Pál is fontosnak tartotta a társadalom szervezeti kereteinek felfrissítését és megújítását. Ezzel kapcsolatos álláspontját már programbeszédében is kifejtette: „Bizonyos az, hogy ma az állam széles e világon sok olyan feladatot kellett és kell hogy átvegyen, szervezzen és igazgasson, amelyek [...] a liberalizmus korszakában nem hárultak az államra, így a [...] a gazdasági és társadalmi feladatokat is. De vigyázzunk, nehogy [...] a társadalom feladatait mindinkább az államra hárítsuk át, mert ez veszélyes, [...] aláaknázza a társadalom és egyedeinek életerejét, iniciatíváját, fejlődőképességét [...] Ápolni kell azt az életerőt, amely fájdalom, csak [...] néhány egyesületben, mozgalomban, munkaközösségben virágzik.”⁸¹

Teleki beszédét végigolvasva első pillantásra látszik, hogy tervei különböznek Imrédy gazdaság- és társadalomszervezési elképzeléseitől.

⁷⁹ Imrédy Béla miniszterelnök 1938. május 14-i bemutatkozó beszéde. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló.* XVIII. k. Athenaeum, Budapest, 1938. 604.

⁸⁰ A BKIK 1938. május 24-i közgyűlésének jegyzőkönyve. MOL Z 192. A BKIK iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 6. d. 1. t.

⁸¹ Teleki Pál miniszterelnök 1939. február 22-i programbeszéde. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló.* XXI. k. Athenaeum, Budapest, 1939. 497.

Míg Imrédy az erősen centralizált, államilag szorososan ellenőrzött, sok korporatív elemet idéző megoldás híve volt, addig Teleki Pál inkább az alulról építkező, az állam által annyira nem kontrollált, inkább hivatásrendi jellegű (ön)szerveződést támogatta. Szakértői köre ki is dolgozott egy elképzelést a gazdasági érdek-képviselési szisztéma átalakítására és kibővítésére. Az országos ipari, kereskedelmi és bányászati munkakamaráról szóló törvénytervezet 1940 elejére készült el.

A dokumentum szerint az új kamara országos hatáskörű szerv lenne, amelybe az adott gazdasági területen működő vállalatok, vállalkozók, valamint munkavállalók kötelezően belépnének. Az érdekképviselés feladatai, jogosítványai nagyjából megegyeznének a klasszikus kamarai köteleességekkel. Az új szervezet azonban mindezekon felül komoly pluszjogosítványokat is kapna: munkaszabályokat alkothatna, ő végezné a békéltetést a munkaviszonnyal kapcsolatos ügyekben, illetve közreműködne a minimálbér megállapításában is. A kamarának mentesnek kell lennie a pártpolitikától.⁸² Az érdekképviselés főbb szervei: a közgyűlés, a központi választmány és az elnökség. Az évente legalább egyszer üléselő közgyűlés alkotja meg az ügyrendet.⁸³ A szervezet két osztályra, munkavállalóira és munkaadóira oszlik, ezeken belül különböző csoportokat szerveznek, a gyáripariaknak, a kézművesipariaknak, a bányászatiaknak, a kohászatiaknak és a kereskedelmieknek. Vidéken kirendeltségeket állítanak fel a tájékoztatás érdekében.⁸⁴

A tervezett minimálbér-megállapító bizottságok szervezését is előírnyozta. E testületek a két (munkaadói, munkavállalói) csoporttól független elnökből (akit a szervezet javaslatára a miniszter nevez ki), illetve két munkavállaló és két munkaadó tagból állnának. A bizottságok határozatait a miniszternek jóvá kell hagynia. A törvénytervezet tiltja a sztrájkot és azt is, hogy munkaügyi vita esetén a munkaadó bezárja a munkahelyet; aki ezt a tilalmat megszegi, hat hónapig terjedő fogházzal büntetik. A munkahelyi konfliktusokat békéltető bizottmány elé kell vinni, amelynek elnöke az adott szakcsoportválasztmány vezetője, és egy-egy munkavállalói és munkaadói tagból áll.⁸⁵ Ha a testület nem tud megegyezést elérni, a feleknek a miniszterhez kell fordulniuk, aki az öt-

⁸² Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 1. §. MOL Z 213. A GYOSZ iratai 4. cs. 23. t.

⁸³ Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 3–6. §. Uo.

⁸⁴ Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 10. §., 12–13. §., 16–18. §. Uo.

⁸⁵ A munkabért megállapító bizottságokra, a sztrájktilalomra, illetve a békéltető bizottságokra lásd Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 19. §., 28. §. és 20. §. Uo.

fős döntőbíróság elé utalja az ügyet. Ennek elnöke a budapesti királyi törvényszék elnöke vagy valamelyik tanácselnöke, a négy tag közül kettő bírő, kettő pedig kamarai delegált. Ennek a grémiumnak a döntése már kötelező érvényű.⁸⁶ A korábban említett csoportok választmányai csak olyan munkaszabályt alkothat, amely minden csoporttagra egyaránt érvényes. A szabályozás vonatkozhat a javadalmazásra (munkabérré, fizetésre stb.), a munkaidőre vagy a munka egyéb feltételeire, határozott vagy határozatlan időre.⁸⁷ A kamara feletti felügyeletet az iparügyi miniszter gyakorolná, bizonyos esetekben az ő joga lenne az érdekképviselet működésének felfüggesztése és új kamarai választások kiírása.⁸⁸

Bár a 31 paragrafusból álló tervezet nem a teljes gazdasági és társadalmi érdek-képviseleti rendszert kívánta átalakítani, egyes területeken mégis komoly és átgondolt újításokat akart bevezetni. Gömbös Gyula korábban ismertetett 1935-ös tervezeténél sokkal kidolgozottabb és szakszerűbb munka, vitaanyagának teljesen megfelelő volt. 1940 tavaszán politikusok, szakmai érdekképviseletek, illetve a hivatásrendiséggel, valamint a közigazgatási kérdésekkel foglalkozó szakértők bevonásával megkezdődött egy csaknem két hónapos egyeztetéssorozat, amelynek során a résztvevők részletesen kifejtették nem csak a törvénytervezettel, hanem magával a gazdaság- és társadalomszervezéssel kapcsolatos álláspontjukat is.

A politikusok közül Marton Béla a kormánypárt, a Magyar Élet Pártja nevében szólalt fel a tárgyalásokon. A társadalomszervezés „nagy öregjének” is számító Marton szerint szükséges, hogy a létrehozandó új érdekképviselet egységes és központosított legyen. Ezért meg kell szüntetni az összes meglévő szakmai és szakszervezetet, az állam szerepét pedig meghatározóvá kell tenni e téren. Azt is leszögezte, hogy a nemzeti termelés zavartalansága érdekében a sztrájk tilalmának mindenképp benne kell maradnia a tervezetben.⁸⁹ Vele szemben Malasits Géza, a Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselője azt bizonygatta, hogy a magyar munkásság nem kívánja a kötelező hivatási szervezkedést, mostani érdekvédelmi szervezetei évtizedes munka eredményei, ezért nem szabad őket megszüntetni.⁹⁰

⁸⁶ Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 21. §. Uo.

⁸⁷ Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 24. §. Uo.

⁸⁸ Törvényjavaslat az országos ipari, kereskedelmi és munkakamaráról. 27. §. Uo.

⁸⁹ Jegyzőkönyv az érdek-képviseleti ankét május 27-i üléséről. 9–10. MOL Z 213. A GYOSZ iratai. Érdekképviseleti reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.

⁹⁰ Jegyzőkönyv az érdek-képviseleti ankét május 20-i üléséről. 8–10. Uo.

A nyilasok igen élénken vettek részt a dokumentummal kapcsolatos nézetegyeztetésben. Vágó Pál, a Nyilaskeresztes Párt képviselője egyetértett Marton Bélával abban, hogy el kell érni a teljes foglalkoztatottságot, majd így folytatta: „A totális háború a gazdasági életet a modern háború kiegészítőjévé tette, s ezért elkerülhetetlenül szükséges a gazdasági életet irányító, egységes csúcsszervezet megteremtése.” Ennek érdekében véleménye szerint fel kell oszlatni a szakszervezeteket, a sztrájkot pedig meg kell tiltani. Emellett minden állampolgárról készítsenek karto-téket, és okvetlenül állítsák föl az országépítési minisztériumot. „A hiva-tásrendi törvénynek ki kell mondania azt az elvet, hogy a munka egyaránt jog és kötelesség. [...] Az új munkaállam megszervezése az érdekeltek védelmére, szakmai alapon történjék. A foglalkozások szellemiekre és gazdaságiakra oszoljanak. [...] A mi viszonyaiknak legmegfelelőbb szer-vezési rendszert az olasz szindikátusokban látom.”⁹¹ Párttársa, Lill János mindenben osztotta Vágó véleményét, sőt alkalmanként még nála is radi-kálisabban fogalmazott. Lill szerint a szocialista vagy keresztényszociá-lis szakszervezet által kiharcolt szociális és bér jellegű eredményeket a tőke a saját érdemének állítja be, és a béremelést gyakran áremelés for-májában áthárítja a fogyasztókra. „Ez ellen csak a korporációs rend-szerrel lehet védekezni. A munkások államilag irányított, központosí-tott szervezetbe legyenek kötelezően tömörítve. Az egyéni szabadság ma már illúzió. A szabad egyezkedés a korporáció rendszerében a leg-könnyebben megvalósítható. [...] A munkásszervezetek kiépítése egy át-fogó népközöségi mozgalom keretében történjék” – jelentette ki.⁹²

A szakmai szervezetek véleménye teljesen eltért a politikai pártokétól. A nemcsak gazdasági, de komoly politikai befolyással is rendelkező Gyáriparosok Országos Szövetsége külön memorandumot állított össze az érdek-képviselési reformról. Ebben kifejtette: nem tartja szerencsésnek, hogy ha a tervezet megvalósul, mintegy 1,2 millió fő lesz hirtelen „meg-szervezve”, akik közül körülbelül egymillió addig semmilyen szervezet-nek nem volt tagja. Az új szervezet viszont politikai erőt adna ennek a nyers, műveletlen tömegnek, ami egyáltalán nem lenne szerencsés. Azok-at a kérdéseket (szabályalkotás, békéltetés, minimálbér-megállapítás stb.) pedig, amelyeket állítólag az új kamara rendezni fog, a GYOSZ szerint az állam maga is meg tudja oldani – ha akarja. Az sem jó ötlet, hogy a szociális és egyetemes gazdasági kérdéseket egy szervezetben tár-

⁹¹ Jegyzőkönyv az érdek-képviselési ankét május 27-i üléséről. 9.; Jegyzőkönyv az érdekképviselési ankét május 20-i üléséről. 11–14. Uo.

⁹² Jegyzőkönyv az érdek-képviselési ankét május 27-i üléséről. 3–5. Uo.

gyalják meg, mert így ezeket a nem teljesen összetartó ügyeket összemossák. Mindezek alapján a GYOSZ arra a határozott álláspontra helyezkedett, hogy egyáltalán nincs szükség az új érdekképviseletre.⁹³

Úgy tűnt, a kereskedelmi és iparkamarák véleménye nem egységes az új érdekképviselettel kapcsolatban. A megbeszéléseken a vidéki kamarákat képviselő Radó Dezső és Sipos Aladár főtítkárok szerint szükség van a már évtizedek óta sikeresen működő kamarák megtartására, szervezetüket kár felszámolni és egyszerűen beolvasztani az újba. Kiálltak azért, hogy a kereskedelmi és iparkamaráknak maradjon meg az autonómiája, szabad belső választási rendszere, viszont nem kell nekik monopóliumot adni az érdekképviseletre. Nincs szükség vegyes, munkaadókat és munkavállalókat tömörítő szervezetekre, mert azokban mindig a munkavállalók kerülnek előnybe. Radó szerint a kereskedelmi és iparkamarákban a munkaadók és a munkavállalók összefogása azért sem lenne célszerű, mert „a két kategória érdeklődése más és más kérdéseket ölel fel”. A főtitkár leszögezte, hogy a reformot „mindenesetre a magyar viszonyokkal és a magyar gazdasági élet teherbírásával számolva, a meglévő értékek megőrzésével és erősítésével kell megalkotni”. Sipos Aladár szerint éppen a fentiek miatt ellenezték azt a kezdeményezést is, amely a munkavállalókat a kereskedelmi és iparkamarákba akarta volna betagozni; ugyanis azt tapasztalták, hogy a paritásos szervekben az együttes üléseken a munkavállalók összetartásukkal mindig előnyre tesznek szert. A két kamarai szakember szerint ezek miatt nincs szükség egy új, országos hatáskörű központi szervre.⁹⁴ Gyulay Tibor, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára vidéki kollégái álláspontjával szemben úgy vélte, hogy szükség van egy országos érdekvégyesítő csúcsszervre, illetve a szabad, fakultatív tagságú érdekképviseletek számának és működésének „racionalizálására”. Gyulay szerint kellenek a külön munkaadói és munkavállalói kamarák, de hangsúlyozta, hogy az új megoldásnak alkalmazkodnia kell a sajátos magyar viszonyokhoz.⁹⁵ Tonelli Sándor, a Győri Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára egyetértett Gyulayval abban, hogy a jelenlegi kamarák mellé minél hamarabb alakítsanak egy külön munkavállalói érdekképviseletet is.⁹⁶

Mihelics Vid, az ismert katolikus szociológiai szakíró, a hivatásrendi gondolat jó ismerője szerint a szakszervezetek hibája, hogy állandósít-

⁹³ Országos Munkakamara felállítása (a GYOSZ álláspontja) 1–7. Z 213. A GYOSZ iratai 4. cs. 23. t. MOL Z 213. A GYOSZ iratai. Érdekképviseleti reform 1940–1941. 3. cs. 13. t.

⁹⁴ Jegyzőkönyv az 1940. évi május hó 6-án tartott érdekképviseleti ankétról. 32–40. (Radó Dezső.) 48. (Sipos Aladár) Uo.

⁹⁵ Jegyzőkönyv az érdekképviseleti reform ügyében tartott április 8-i ankétról. Uo. 1.

⁹⁶ Uo. 1–2.

ják a bérharcot, ezáltal pedig konzerválják az ellentéteket a munka világán belül. Éppen ezért szakszervezeti törvényt kell hozni, amely rendezné e szerveződések működési szabályait, és meghatározná, hogy kik lehetnek annak szakmai vezetői. Ezáltal elkerülhető lenne a szakszervezeti mozgalom felhasználása politikai célokra. Mihelics szerint, ha a dolgozó társadalom egészét megszervezik, akkor a korporatív kategóriákat az előállított termékek szerint kell meghatározni, úgy, hogy mezőgazdasági, ipari és értékesítési fázis mindenképp együvé tartozzon. Hozzászólása végén kijelentette: szükség van a korporatív rendszer felállítására, de azt csakis a munkásság védelmének hathatós biztosításával együtt szabad végrehajtani.⁹⁷

Az egyeztető tárgyalásokra meghívott szakértők között volt Varga László jezsuita szerzetes is, aki szintén sokat foglalkozott a hivatásrendi elképzelések gyakorlati megvalósításának módozataival. Varga atya szerint markánsan hivatásrendi jellegű szervezetet kell létrehozni, még hozzá autonómiával. A munkásság még éretlen az önigazgatásra, ez azonban nem jelenti azt, hogy valamilyen totalitárius megoldást kell keresni, mert a totális állam eszméje rossz. Varga hangsúlyozta: az érdek-képviselési reform nem állami-közigazgatási, hanem sokkalta szélesebb horizontú, társadalmi kérdés. A megbeszélésen jelen lévő nyilasok és szociáldemokraták valószínűleg nem örültek azon kijelentésének, miszerint „a munkásság fejéből ki kell verni az osztályharcos és a totális ideológiát”.⁹⁸

Magyary Zoltán közigazgatási szakember a kérdést gyakorlati oldalról közelítette meg. Szerinte az érdekképviselések terén tapasztalható szervezeti anarchia és párhuzamosságok megszüntetése felé azzal lehet megtenni az első lépést, ha pontosan felméri a jelenlegi helyzetet. Az eszmecserét mindenképp szükségesnek tartotta. Úgy vélte, hogy ezután egy szűkebb körű, maximum 10–20 fős, parlamenti képviselőkből, illetve nem politikus szakemberekből álló csoportnak kellene folytatnia az egyeztető és törvény-előkészítő munkát.⁹⁹

Olti Vilmos, a kérdés miniszterelnökségi előadója szerint a munkásokat és a munkavállalókat mindenképp egységes szervezetbe kell tömöríteni, ahol azonos jogokkal és köteleességekkel, illetve önkormányzattal rendelkeznek, vezetőiket és tisztviselőiket pedig saját maguk választhat-

⁹⁷ Jegyzőkönyv az érdek-képviselési ankét május 27-i üléséről. 1–3. Uo.

⁹⁸ Jegyzőkönyv az érdek-képviselési reform ügyében tartott, május 20-iki ankétról. 1–4. Uo.

⁹⁹ Jegyzőkönyv az érdek-képviselési reform ügyében tartott április 8-i ankétról. 1. és Jegyzőkönyv az érdek-képviselési ankét május 27-i üléséről. 12. Uo.

ják meg. Olti azt is hangsúlyozta, hogy az érdekképviseltek territoriális tagozódására mindenképp szükség van.¹⁰⁰ Gouthfalvy Zoltán, miniszteri tanácsos pedig arra mutatott rá, hogy a teljes foglalkoztatottság amelyet az eszmecsereken többször is említettek, irreális és nem oldana meg semmit, ezért a kormány által kijelölt úton kell megtalálni a megoldást. Véleménye szerint már 1940 őszétől széles körű, országos és nyilvános (!) egyeztetést kellene folytatni a kérdés eldöntése és a törvénytervezet végleges formába öntése céljából.¹⁰¹

A további disputa az érdekképviselő rendszerének átszervezéséről végül is elmaradt. Teleki Pál úgy döntött, hogy nem forszírozza tovább a törvénytervezetet, és a kérdés rendezését későbbre halasztja.¹⁰² Döntésének több oka is lehetett. Egyrészt az egyeztetések során érzékelhetővé vált, hogy a kormánypárt Marton Béla által megjelenített álláspontja nem teljesen egyezik meg a kormányéval: Marton több esetben sokkal radikálisabb megoldásokat javasolt a tervezetben foglaltaknál. A kormányfőt nyugtalaníthatta az a felismerés is, hogy a szociáldemokraták passzivitásával és elutasításával ellentétben az akkor népszerűségük csúcán álló nyilasok igencsak élénk érdeklődést mutattak a felállítandó munkakamarák iránt. Ráadásul Marton és a nyilas képviselők több alkalommal is feltűnően egyetértettek egymással. A szakmai szervezetek és a szakértők többsége viszont nem támogatta a tervezetet, főleg attól tartva, hogy az autoriter rendszerhez vezethet. A nyilasok és a saját pártjában ülő szélsőségesek ellen egyszerre küzdő miniszterelnökben felmerülhetett annak veszélye is, hogy a törvénytervezet nyomán létrejövő új, hivatásrendi és korporációs jegyeket egyaránt magán viselő „mamutszervezet” esetleg szélsőjobboldali nyilas befolyás alá kerülhet. A téma eredetileg időlegesnek szánt elnapolása véglegesnek bizonyult: később, a külpolitikai helyzet gyors romlása miatt aktualitását veszítette, Teleki Pál öngyilkossága után pedig az érdek-képviselői reform ügye végképp lekerült a napirendről.

Magyarországon tehát a két világháború között nem került sor sem a gazdasági, sem pedig a társadalmi élet átfogó, korporációs vagy hivatásrendi jellegű átszervezésére. Inkább a régi formák óvatos átalakítását, lépésről lépésre való lassú megújítását lehet megfigyelni. Gömbös Gyula miniszterelnök nagy sajtónyilvánosság előtt tett, sokszor bombasztikus kijelentéseit ebben a kérdésben sem követték kézzelfogható eredmények.

¹⁰⁰ Jegyzőkönyv az érdek-képviselői ankét május 27-i üléséről. 5–8. Uo.

¹⁰¹ Jegyzőkönyv az érdek-képviselői ankét május 27-i üléséről. 10–11. Uo.

¹⁰² KELEMEN Móric: Az érdekképviseltek reformja. *Az Ellenőr*, 1941. április 12.

Úgy tűnik, a katonából lett politikus szakmai gárdája nem rendelkezett átgondolt és összefüggő koncepcióval az érdek-képviselési rendszer átalakítására vonatkozóan. A Gömbös-kormány 1935-ös reformterve arról tanúskodik, hogy szerzői tanulmányozták ugyan valamennyire az olasz korporatív mintát, ismereteik azonban nem voltak mélyrehatóak. (Viszont azt is el kell ismernünk, hogy Olaszországban a korporációk csak 1934-ben álltak fel, ezért működésükről igen kevés tapasztalat gyűlhetett össze.) Ráadásul még ezt a nem teljesen újszerű és nem egészen korporatív elképzelést sem sikerült Gömbösnek és körének megvalósítania, a status quo hívei megakadályozták a törvényjavaslat parlament elé terjesztését.

Imrédy Béla terveiről nem tudunk sokat, de úgy tűnik, Gömbösnél alaposabban ismerte a korporatív berendezkedést, és megfelelő metódusnak tartotta a gazdaság és a társadalom újjászervezésére, illetve irányítására. Szemmel láthatóan nem idegenkedett attól, hogy e területeken az állam befolyása erős legyen. Mivel azonban rövid, mindössze kilenc hónapos hivatali ideje alatt külpolitikai feladatai és a pártján belüli küzdelmek teljesen lekötötték az erejét, nem lehet megjósolni, milyen konkrét lépéseket tett volna az érdekképviselések átszervezésére.

Teleki Pál miniszterelnök a tudós igényességével közelített a kérdéshez, és elődeinél sokkal inkább hivatásrendi alapon képzelte el a magyar társadalom minden szegmensének megszervezését. Imrédyvel ellentétben nem vonzódott az állami szerepvállalás növelésének gondolatához. Ehelyett egy alulról, szervesen építkező társadalmat képzelt el, amelynek azonban minden tagja tisztában van a nemzeti közösség iránti kötelességeivel. A Teleki és köre által kidolgozott törvénytervezet szakmailag jóval igényesebb alkotás, mint Gömbös ötletbörzéje, a munkavállalók szociális érdekeinek biztosítása terén pedig Imrédynél messzebb merészkedik. Csakhogy éppen hivatásrendi indíttatása miatt nem tudta feloldani e gondolat legfőbb dilemmáját: hogyan vegyük rá az egyéneket arra, hogy önként autonóm, ám mégis a teljes adott szakmai kört átfogó szervezeteket hozzanak létre. Nyilvánvaló volt, hogy egy mindenkire kiterjedő rendszert csakis némi erőszakkal lehet megalkotni. A tudós-politikus sem tehetett mást: tervezetében az államot bízta meg ezzel a feladattal. Így azonban értékes ellenfeleket és nem kívánt szövetségesekeket szerzett. A hivatásrendiség szakmailag képzett „doktrínér” hívei elutasították az autoriter elemeket is tartalmazó kormányzati elképzeléseket, a nyilasok viszont épp a tervezet legproblémásabb részeivel értettek túlontúl is egyet. Nem maradt más választás, mint a kérdést elnapolni, és remélni, hogy később majd meg lehet alkotni az egyén és a közösség

közötti gazdasági és társadalmi viszonyrendszer új szabályozását – bár nem demokratikusan, de az igazságosság igényével. Az események azonban közbeszóltak: Magyarországnak hamarosan egy minden korábbinál pusztítóbb világháborúban kellett részt vennie és lehetőleg megmaradnia, az érdek-képviselési reform ügye pedig végképp háttérbe szorult. Így a gazdasági és a szakmai körök továbbra is a régi, hagyományos keretek között képviselhették érdekeiket, amíg 1944/45 cezúrája ebben is gyökeres változást nem hozott.